

Fin Soc

SOSIAALIALAN MENETELMIEN ARVIOINTI **2/2007**

Käytännön arvioinnin peruselementtejä **s. 10**

ParasSos tutkii **s. 18**

Arviointi ja ohjelmateoria **s. 28**

Julkaisija:

FinSoc-sosiaalipalvelujen
arviointiryhmä, Stakes

Päätoimittaja:

Riitta Seppänen-Järvelä

Kannen kuva:

Päivi Tapiovaara

Ulkoasu:

Tiina Haavistola

Taitto ja paino:

KS Paino,
Kajaani 2007

ISSN 1458-1744

Ilmestyy toukokuussa
ja marraskuussa.

Tässä numerossa

■ **Riitta Seppänen-Järvelä**

FinSocin horisontista **s.3**

■ **Eija Bergman**

Arviointi arjen toiminnaksi **s.5**

■ **Ilse Julkunen**

Käytännön arvioinnin peruselementtejä **s.10**

■ **Katri Vataja & Tuija Kotiranta**

Reaaliaikaisen arviointitiedon keruu **s.13**

■ **Anu Leinonen**

ParasSos valmistautuu tutkimaan sosiaalipalvelujen muutosta **s.18**

■ **Liisa Heinämäki**

Yhteistyöohjelman rakentuminen **s.22**

■ **Tuija Kotiranta**

Diploma-koulutus päättyi **s.24**

■ **Elina Ora-Hyytiäinen**

Intoa ja osaamista Diploma-koulutuksesta **s.25**

■ **Kirjoja**

Stina Högnabba:

Arviointi ja ohjelmateoria **s.28**

Katri Vataja:

Arviointikäytännöt kriittisessä tarkastelussa **s.31**

Tuija Kotiranta:

Uusia kirjoja **s.33**

Takakannessa ryhmän henkilöt

FinSocin horisontista

Vuosi sitten ilmestyneessä FinSoc-lehdessä 2/2006 oli kirjoituksia ryhmän kymmenvuotista historiasta. Tiivistyksenä niistä voidaan sanoa, että kuluneen vuosikymmenen aikana arviointi on tullut sosiaalialalle ja pysynyt siellä. Katsaus ryhmän työhistoriaan osoittaa myös, että arviointikulttuurin vahvistaminen ja juurruttaminen on ollut koko ajan yksi ryhmän keskeisistä tehtävistä. Keinoina ovat olleet niin koulutus ja konsultointi kuin itsearvioinnin menetelmien hyödyntäminenkin. Missio on ollut se, että sosiaalipalvelut ja niiden työkäytännöt perustuisivat koeteltuun tietoon. On ollut tärkeää tuottaa tietoa, mutta yhtä tärkeää on ollut paljastaa se, mitä ei tiedetä. Siksi kirjallisuuskatsaukset ovat olleet ensiarvoisen tarpeellisia, sillä niiden avulla niin sanottuja harmaita alueita on voitu paikantaa.

Kun FinSoc-ryhmä perustettiin, aluksi projektina, 10 vuotta sitten, alettiin käydä vahvaa keskustelua julkisen sektorin uudistusvaateista. Esille nousi muun muassa New Public Management -käsite. Monet ovat lukeneet myös arvioinnin vahvistumisen kuulumaan samaan genreen. Reformipolitiikan marssiessa esiin alettiinkin kiivaasti puhua muutoksesta, tuloksista ja vaikutuksista. Nyt voidaan sanoa, että näkymät ja keskustelu niin sosiaalipalveluiden kuin arvioinnin ympärillä olivat silloin erinäköisiä kuin tänään, 2000-luvun alussa. Kuitenkin monet teemat, kuten palvelujen

modernisaatio, ovat edelleen erittäin ajankohtaisia, mutta ne ovat keskustelussa hieman erisävyisinä kuin vuosikymmen sitten.

Nykykeskustelua sävyttäviä ”uusia” piirteitä ovat ilmiöiden paradoksimaisuus, pirstaleisuus, episodimaisuus, katkoksellisuus ja epävarmuus. Nämä ovat tekijöitä, joiden vuoksi tulevaisuuden ennakkoinnista ja heikkojen signaalien tunnistamisesta on tullut niin tähdellistä. FinSocissa toteutettu sosiaalipalveluiden ja hyvien käytäntöjen delfi-tutkimus tuottaa tietoa ennakkointiin ja tulevaisuuden etenemispolkujen hahmottamiseen kohti tavoiteltavaa tulevaisuutta. Tutkimukseen osallistuneiden eturivin asiantuntijoiden näkemysten ja keskustelujen pohjalta tehtävät analyysit, tulkinnat ja päätelmät ovat hyödyllisiä varmasti myös laajemmin.

FinSocilla on nyt luonteva hetki katseen suuntaamiselle eteen ja taakse: ryhmällä on rikas kymmenen vuoden kokemus takanaan ja laaja nelivuotinen hyvät käytännöt -ohjelma on päätymässä. On aika tehdä analyysia ja paikannusta eteenpäin navigoimiseksi: Kysymykset työ- ja arviointikäytäntöjen ja -menetelmien vaikuttavuudesta, siirrettävyydestä ja tuottamisprosesseista tulevat olemaan vahvasti asialistalla. Tiedämme myös, että hyviä käytäntöjä koskevan tiedon syntyminen, kumuloituminen, leviäminen ja käyttöönotto vaativat tuekseen niin kuvauksia

hyvistä käytännöistä kuin kriittisen massan vuorovaikutteista toimintaa. Rakenteiden luomisen ja koordinoimisen rinnalla tarvitaan myös kunnollista vaikuttavuuteen kohdistuvaa arviointitutkimusta.

Virikkeinä niin tutkimukselle kuin käytännön arvioinnille olemme tuoneet suomalaiseseen keskusteluun ohjelmateorian osana vaikuttavuuskysymyksiä. Huey T. Chen, joka on keskeinen hahmo alan kansainvälisessä keskustelussa, luennoi FinSocin juhlaseminaarissa 16.10.2007 ja konsultoi järjestämässämme Arviointiakvaariossa kahta kehittämishanketta. Samassa seminaarissa esiintyi myös Thomas Schwandt, joka toi aineksia erityisesti hyvien käytäntöjen aihepiiriin puhumalla ammatillisten käytäntöjen arvioimisesta ja kehittämisestä. Heidän seminaariesityksensä löytyvät netistä: www.stakes.fi/finsoc.

Summa summarum: vuosi 2007 on ollut FinSocin juhlavuosi: olemme analysoineet omaa työtämme ja hankkineet tietoa ennakoidaksemme tulevaa ja hahmottaneet kulkuamme eteenpäin. On myös tehty uusia avauksia, kuten kunta- ja palvelurakennemuutostusta koskeva ParasSos-hanke, seudulliset kehittämissyksiköt, integroidut palvelut ja palveluinnovaatiot. Näissä FinSoc on mukana arviointiosaamisella. Ryhmän kyvykkyys, vahva identiteetti sekä perustehtävän selkeys ovat pohjana uusien haasteiden vastaanottamiselle ja työlle, josta jää pysyviä tuloksia arvioitavaksi seuraavien kymmenen vuoden kuluttua.

■ **Riitta Seppänen-Järvelä**
RYHMÄPÄÄLLIKÖ

Arviointi arjen toiminnaksi

- kokemuksia Helsingin sosiaaliviraston arviointityöstä

Kunnianhimoisia suunnitelmia

Helsingin sosiaalivirastossa innostus vaikuttavuuden arviointiin ja arvioivaan työotteeseen alkoi jo 1980-luvulla. Virastossa työstettiin vaikuttavuuden arvioinnin perusteita laajassa hankkeessa (esim. Sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön kohde, merkitys ja vaikutukset... 1990 ja muut hankkeen osaraportit). Arvioinnin fokus muuntui kuitenkin 1990-luvulla, jolloin niin Helsingin kaupungilla kuin muuallakin Suomessa arviointitoiminta painottui laadun arviointiin ja laatutyöhön.

Sosiaalivirastossa työstettiin 2000-luvun alussa uusi toiminta-ajatus, visio ja strategia. Näihin oli sisään kirjoitettuna sosiaalitoimen tavoite tuottaa hyviä vaikutuksia ihmisten elämässä, elämänskaaren eri vaiheissa. Sosiaaliviraston strategisiin tavoitteisiin sisältyi keskeisenä sosiaalitoimen asiakas- ja palvelukohtaisen sekä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden seuranta ja vaikuttavuuden arviointitiedon hyödyntäminen. Tavoitteeksi asetettiin, että arvioiva tieto työstä ja työn vaikuttavuudesta ohjaa toimintaa, sen kehittämistä ja johtamista ja arvioinnista tulee osa ammatillista käytäntöä.

Laaja ja perusteellisesti työstetty Sosiaaliviraston arvioinnin kehittämis- ja toteuttamissuunnitelma vuoteen 2010 hyväksyttiin sosiaaliviraston johtoryhmässä joulukuussa 2003. Suunnitel-

massa asetettiin kunnianhimoiseksi tavoitteeksi, että sosiaalivirastossa vuonna 2010 tuotetaan systemaattisesti tietoa kaikkien merkittävien palvelujen vaikuttavuudesta osana ammatillista käytäntöä ja tämän tiedon hyödyntäminen on keskeinen osa palvelujen kehittämistä, toteuttamista ja johtamista. Suunnitelma sisälsi laajasti arvioinnin koko kirjon – sekä kehittävän arvioinnin että vaikuttavuuden arviointia. Tavoitteena oli kehittää arviointitoimintaa tukevaa johtamista, osaamista ja työskentelyä, arvioinnin menetelmiä, tietoteknisiä sovelluksia ja asiakasnäkökulmaa. Suunnitelman toteutuksesta tuli laaja ohjelma, joka sisältää mm. yli 20 pilottihanketta ja joka jatkuu edelleen.

Johdon vastuunotto ja strategiatyön arviointi

Arvioiva työtapana ja vaikuttavuuden arviointi voivat kehittyä ympäristössä, jossa johto sitoutuu kehittämään uutta työtapaa ja siihen liittyviä työmenetelmiä. Sama johdon tuen tarve on todettu lukuisissa kehittämistyön arvioinneissa. Sosiaaliviraston ylin johto onkin hankkeen aikana ollut hyvin sitoutunut sosiaaliviraston strategiaan tavoitteisiin. Strategian jalkauttaminen ja työskentelykulttuurin kehittäminen suuressa virastossa samanaikaisesti merkittävän organisaatiouudistuksen kanssa on kuitenkin tavattoman

hidasta. Keinoina on käytetty mm. tuloskortteja ja osastokohtaisten arviointisuunnitelmien laatimista. Laatimamme alustavan arvion mukaan niissä toiminnoissa, joissa johto on selkeimmin ollut sitoutunut arviointitoiminnan edistämiseen ja joissa on pystytty kehittämään konkreettisia tavoitteita arvioinnille, on onnistuttu hyvinkin. Esimerkkeinä tästä ovat mm. laaja päivähoidon dokumentoinnin ja arvioinnin kehittämisohjelma ja vanhustenhuollon useat toimintojen arviointihankkeet.

Aikuisten palveluissa laadittiin hyvin kunnianhimoinen ja kattava arvioinnin kehittämisen suunnitelma, johon johto sitoutui ja joka on edennyt monissa toiminnoissa. Pelkkä johdon sitoutuminen ei kuitenkaan riitä. Esimerkiksi lastensuojelun alkuarvioinnin kehittäminen ja käyttöönotto on sujunut hitaasti johdon vahvasta sitoutumisesta ja kannustuksesta huolimatta. Strategian jalkauttamisessa on keskijohdon tuki olennaista (Ikävalko 2005). Oman arviomme mukaan tässä on meillä vielä toivomisen varaa. Arviointitoimintamme laaditaan paraikaa suhteellisen suppeaa metaevaluaatiota. Tällä hetkellä näyttää siltä, että strategiatyön osalta johdolla on vielä tehtävää. Kun viraston strategioita nyt tarkistetaan, tuleekin entistä selvemmin huomioida myös keskijohdon strategisen osaamisen tarve.

Osaamista ja ymmärrystä lisättävä

Arviointiohjelman keskeinen lähtökohta oli arviointiin liittyvän osaamisen ja ymmärryksen lisääminen. Ohjelmaa laadittaessa oli selvää, että arviointiosaaminen sosiaalivirastossa ja laajemmin muissakin Suomen kunnissa oli vielä melko vähäistä. Stakesin FinSocin urauurtava ja sinnikäs työ sosiaalialan arviointiosaamisen kehittämiseksi olikin korvaamaton apu omaa osaamistamme kehittäessämme. FinSoc on koko toimintansa ajan järjestänyt arvioinnin erityisosaajien koulutusta. Tärkeimpinä näistä Hyvinvointipalvelujen arvioinnin PD-koulutus ja Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin Diploma-koulutus.

Näihin koulutuksiin osallistuneet ovat muodostaneet keskeisen arviointia käynnistävän ja kehittävän osaajaverkoston sosiaaliviraston sisällä.

Viraston omia asiantuntijoita ovat innostaneet jatkotyöhön monet FinSocin järjestämät kansainväliset seminaarit ja vierailut, joiden avulla on saatu uusia oivalluksia ja monipuolista ymmärrystä. Näistä kansainvälisistä alan asiantuntijoista Mansoor Kazi, Peter Sommerfeld ja Evert Vedung ovat osallistuneet vierailuilleen myös Helsingin sosiaaliviraston seminaareihin ja kokouksiin useampaankin kertaan.

Koska viraston työntekijämäärä on valtava (yli 11 000) ja joillain aloilla nopeasti vaihtuva, on arviointiosaamisen lisääminen hidasta ja vaatii massiivisia toimia. Vuoden 2006 alkupuolella selvitimme kyselyllä osaamisen tarpeita. Kaksi kolmesta vastaajasta koki tarvitsevansa arvioivien työmenetelmien kehittämiseen koulutusta ja tukea. Tukea tarvittiin mm. tilanearvioiden tekemiseen, asiakkaiden elämäntilanteiden systemaattiseen seurantaan, arvioinnin peruskäsitteiden ymmärtämiseen (esim. vaikuttavuus), asiakaspalautteen hankkimiseen ja hyödyntämiseen.

Peruskoulutusta arvioinnin kysymyksissä olemme järjestäneet useille sadoille työntekijöille osastoittain. Menetelmä- ja ammattiryhmäkohtaisia koulutuksia on järjestetty eri aihepiireistä – usein omin voimin, toisinaan FinSocin tukemana. Konsultaatiota ja koulutusta on järjestetty myös yli 50 työyhteisölle. Lisäksi on menossa mm. seminaarisarja päivähoidon varhaiskasvatuksen arvioinnista ja pidempiä koulutusohjelmia mm. sosiaalityön arvioinnista. Yhteensä yli 1600 viraston työntekijää on jo osallistunut koulutuksiin. Olemme juuri laatimassa yhteenvetoa koulutusten arvioinneista.

Valmistuvien sosiaalityön maistereiden tutkimukselliset valmiudet ovat yleensä hyviä, mutta osaamisen soveltaminen käytännön asiakastyön ja palvelujen arviointiin ei suju itsestään. Perusvalmiudet oman työn ja sosiaalipalveluiden ar-

Johdon sitoutuminen ei riitä

viointiin tulisi näkemyksemme mukaan antaa jo korkeakouluissa. Mutta miten paljon esimerkiksi sosiaalityön maisterikoulutukseen sisältyy tällaista opetusta? Arviointia on edelleen ilmeisesti vaikea hyväksyä akateemiseen tiedeperustaiseen opetukseen, vaikka joidenkin yliopistojen ohjelmissa jo jonkin verran opetusta löytyy. Esimerkiksi Evert Vedung on pitänyt keväisin kursseja Helsingin yliopiston Social- och kommunalhögskolanin opiskelijoille. Jatkossa toivoisi, että Stakes ottaisi edelleen tehtäväkseen sosiaalialan arviointiosaamisen kehittämisen ja kansainvälisen huippuosaamisen tuomisen Suomeen.

Arvioiva työskentelykulttuuri

Oli sitten kyseessä asiakkaiden tai kuntalaisten tarpeiden, palvelujen toimeenpanon, vaikuttavuuden tai kustannusvaikuttavuuden arviointi, käytännön työhön tarvitaan menetelmiä näiden arvioimiseen. Ian Shaw on todennut FinSocin vuonna 1999 julkaisemassa Evaluoi omaa työtäsi -oppaassa, että jos halutaan tehdä evaluaatiota osana käytännön työtä, täytyy aloittaa jokapäiväisen työn realiteeteista, kokemuksista ja kuvauksista, joissa työtä arvioidaan, sen sijaan, että istuttaisimme työhömmä abstraktin evaluaation viitekehyksen.

Aloittaessamme arviointiohjelmamme suunnittelua ja toteutusta 2000-luvun alussa ei sosiaalitoimeen soveltuvia arviointimenetelmiä juuri ollut käytössä päivittäisessä asiakastyössä. Tästä huolimatta asetimme kunnianhimoiseksi tavoitteeksemme kehittää käytännön työhön soveltuvia arviointimenetelmiä ja kokeilla ja kehittää niitä käytännössä. Tämä työ on ollut paljon hitaampaa ja vaikeampaa kuin kuvittelimme.

Stakesin FinSoc on ollut korvaamaton apu monen menetelmäkehittelyn taustalla. FinSocin avulla työmenetelminä on kehitetty myös mm. itsearviointia, vertaisarviointia, asiakasosallisuusarviointia ja valtaistavaa (empowerment) arviointia. Omin voimin olemme soveltaneet mm. käsittekarttamenetelmää ja kehittäneet tilannearviointia. Menetelmistä ja kokeiluistamme olemme laatimassa käytännön työntekijöille opasta, joka ilmestyy vuoden 2008 alkupuolella.

Erittäin paljon työtä olemme tehneet systemaattisten asiakkaan kanssa laadittavien tilannearviointien kehittämiseksi. Monen vuoden työn tuloksena on nyt aikuissosiaalityöhön syntynyt yhtenäinen tilannearviomalli, jonka ensimmäiset sovellukset ovat nyt asiakastietojärjestelmässä ja käyttöönotto on aloitettu. Olemme olleet varsin tyytyväisiä tilannearviomallin tulokseen aikuispalveluissa. Tilannearvion käyttöönotosta ja sen merkityksestä sosiaalityössä ollaan nyt laatimassa arviota. Lastensuojelun alkuarviointiin on kehitetty prosessimalli, mutta tilannearviomallien kehittäminen on kesken. Vanhustenhuollossa laaditaan RAI-järjestelmään sosiaalisen toimintakyvyn mittareita ja päihdehuollon tilannearviomalli on kehitteillä. Lisäksi käytössä on terveydenhuollossa ja psykologiassa kehitettyjä toimintakyvyn mittareita.

Kulloiseenkin tilanteeseen soveltuvien arviointimenetelmien käyttö jokapäiväisessä työssä laajasti viraston kaikissa palveluissa on vielä tultavuuden haave. Arviointi-, seuranta- ja tutkimustiedon tuottamisen ja hyödyntämisen rakenteisiin onkin vielä panostettava. Työntekijät tarvitsevat lisää ymmärrystä, koulutusta ja foorumeja, joilla välitetään tietoa ja keskustellaan hyvistä käytännöistä. Näitä voimme osin itse järjestää, mutta myös Stakesin tuki on tällaisessa työssä tarpeen. Hyvät käytännöt –hanke, jota olemme hyödyntäneet mm. aikuissosiaalityössä, luo pohjaa sille, että uuteen työskentelykulttuuriin voitaisiin päästä.

Asiakasnäkökulman ja osallisuuden huomiominen

Sosiaalivirastossa on jo yli kymmenen vuoden ajan kerätty eri muodoissa asiakaspalautetta toiminnan arvioimiseksi ja kehittämiseksi. Asiakkaiden osallisuus palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä on kuitenkin usein jäänyt kirjallisten palautteiden, valitusten ja nettiviestien tasolle ja liian usein myös hyödyntämättä. Viime vuosina ja erityisesti sosiaaliviraston vuonna 2007 tarkennetun strategian ansiosta on korostumassa asiakkaiden yhä vahvempi osallisuus palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä.

Asiakkaita osallistavien arvioinnin menetelmien kehittämisessä FinSocin avustuksella käynnistetty Bikva -menetelmän (Högnabba ja Paananen, 2007) hyödyntäminen on onnistunut sosiaalivirastossa hienosti. Menetelmä on helppo oppia ja se tuntuu innostavan sekä asiakkaita että käyttäjiä. Menetelmän käyttöä laajennetaan ja monipuolistetaan. Osallistavia menetelmiä on kehitetty myös lasten kanssa työskentelyyn, päivähoiton vanhempien kanssa työskentelyyn, asukastoihintaan jne. Tämä työ jatkuu ja laajenee edelleen.

Entä sitten vaikuttavuuden arviointi?

Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla - julkaisussaan sosiaaliviraston arviointipäällikkö Petteri Paasio (2003) kuvaa systemaattisesti vaikuttavuuden arvioinnin kokonaisuutta sosiaalialalla. Tämä laaja kokonaisnäkemys antoi ideologisen pohjan viraston vaikuttavuuden arviointityölle. Ajattelun käytäntöön vieminen työmalleiksi, menetelmiksi ja työkaluiksi on kuitenkin ollut hitaampaa ja vaikeampaa kuin aavistelimme.

Esimerkiksi realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet olivat merkittäviä (Julkunen, Lindqvist, Kainulainen 2005). Mansoor Kazin johdolla pilotoitu tapauskohtaisen arvioinnin menetelmien kehittäminen herätti hyvin paljon oivalluksia ja oli perustana jatkotyölle, mutta ei vielä tarjonnut valmiita käyttökelpoisia menetelmiä vaikuttavuuden arviointiin. Tapauskohtaisen työskentelyn jälkeen kehitetyt tilannearviointimallit antavat kuitenkin pohjaa arvioivien työtapojen yhteiseen kehittämiseen ja uudelleenlaisen työkaluun syntymiseen. Varsinaiseen vaikuttavuuden arviointiin on näiden avulla vielä kuitenkin matkaa. Vaikuttavuuden arvioimiseksi ja käyttökelpoisten menetelmien kehittämiseksi sosiaalivirastossa tehdään jatkuvasti töitä mm. A-klinikoiden, asumisneuvonnan, huumeidenkäyttäjien jälkikuntoutuksen ja lapsiperheiden kotipalveluiden vaikuttavuuden arviointihankkeissa.

Jotta laajemmin päästäisiin varsinaiseen vaikuttavuuden arviointiin käytännön työssä ja näyttöön perustuvien työmenetelmien hyödyntämiseen, tarvitaan vielä monta askelta. Oman arviomme mukaan (Borg ja Korteniemi, 2007) tarvitsemme vielä mm. käsitteiden auki purkamista, systemaattista vaikuttavuustutkimusta ja kirjallisuuskatsauksia sekä tietoa näyttöön perustuvista työmenetelmistä. Tarvitsemme myös verkkosivuja, tietopankkeja ym. välineitä, jotka ovat työntekijöiden ja asiakkaiden käytettävissä. Näitä ei yksittäisen sosiaaliviraston resurssein saada aikaan, vaan tarvitaan tukea Stakesin FinSocin kaltaisilta yksiköiltä ja muiltakin tutkimuslaitoksilta.

Monipuolista tukea tarvitaan

Edward J. Mullenin (2004) mukaan tutkittuun tietoon perustuvan työtteen (Evidence based practice - miten se kulloinkin halutaan nähdä ja kääntää) kehittäminen sosiaalityössä edellyttää paitsi organisaation oman työkaluun, politiikan, menettelytapojen ja prosessien tukea, myös organisaation ulkoisen ympäristön toimia. Tarvitaan mm. tutkimustietoa käytännöistä, yhteenvetoja tutkimustuloksista käyttäjäystävällisessä muodossa, kaikkien osapuolten käyttöön soveltuvia menetelmiä ja prosesseja sekä arviointiin ja tutkittuun tietoon perustuvaan työskentelytapaan koulutettuja sosiaalityöntekijöitä. Myös laaja systemaattinen kirjallisuuskatsaus (Walter, Nutley, Davies 2005) tukee näkemystä sekä organisaation sisäisten että ulkoisten tekijöiden tärkeydestä.

Riitta Haverinen kysyy FinSoc News -uutiskirjeessä 1/2002, näkyisivätkö FinSocin toiminnan vaikutukset viiden vuoden kuluttua. Vaikutusten tulisi näkyä mm. siten, että sosiaalipalvelujen käytännön evaluaatio on lisääntynyt, tietoisuus näkyy arvioivan näkökulman lisääntymisenä käytännön työssä, itsearvioinnin mallien ja metodien käyttöön on lisääntynyt ja asiakaslähtöisyyden arvioinnin menetelmiä on kentän käytössä.

**Tarvitaan
tietoa käyttäjä-
ystävällisessä
muodossa**

Ainakin sosiaaliviraston näkökulmasta katsoen, FinSocin toiminnan vaikutuksia näkyy kaikkien Haverisen mainitsemien kahdeksan tavoitteen kohdalla. Tämän artikkelin tarkoitus ei ollut sumeilematta kehua FinSocin työtä, vaan kertoa Helsingin sosiaaliviraston arviointiohjelmasta. Mutta kuten näkyy, omaa toimintaamme arvioidessamme, voimme vain todeta, että FinSocin tarjoama tuki on ollut oman toimintamme tärkeä edellytys. Haluaisinkin kiittää FinSocin työntekijöitä, jotka ovat kulkeneet kanssamme yhdessä, erityiskiitokset vielä Tuija Kotirannalle, Ilse Julkuselle, Riitta Seppänen-Järvelälle ja Riitta Haveriselle.

Vanhasen toisen hallituksen ohjelman mukaan sosiaali- ja terveydenhuollossa laatua, vaikuttavuutta ja kustannustietoisuutta parannetaan. Ohjelmassa luvataan tehostaa toiminnan ja palvelujen laadun ja vaikuttavuuden arviointia sekä suunnata sosiaali- ja terveysministeriön alaisten laitosten voimavaroja uudelleen näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Toivottavasti hallitus pitää lupauksensa ja Stakesin arviointitoiminta ja tuki kunnille entisestään vahvistuu.

 Eija Bergman
KEHITTÄMISPÄÄLLIKKÖ
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

LÄHTEET

- Haverinen, Riitta (2002) FinSocin haasteita ja työn paikanuksia. FinSoc news. Utiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 1/2002
- Högnabba, Stina & Paananen, Ilkka (2007) Bikva – pilotoijien oppimisen kehä. Teoksessa Hänninen, Kaija et al. Asiakkaat oppimisen käynnistäjinä. Stakesin raportteja 6/2007
- Ikävalko, Heini (2005) Strategy process in practice. Helsinki University of Technology. Laboratory of Work Psychology and Leadership. Doctoral dissertation series 2005/1
- Julkunen, Ilse & Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. FinSoc työpapereita 3/2005
- Mullen, Edward J. (2004) Evidence-Based Practice in Social Work Context – the United States Case. FinSoc työpapereita 2/2004
- Paasio, Petteri (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. FinSoc työpapereita 3/2003
- Shaw, Ian (1999) Evaluoi omaa työtäsi. Reflektiivisen ja valtuuttavan evaluaation opas. FinSoc työpapereita 4/1999.
- Sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön kohde, merkitys ja vaikutukset. Arvioinnin kriteerit ja käytännöt. Vaikuttavuusprojektin 1. osaraportti. Helsingin kaupunki. Sosiaaliviraston julkaisusarja A 3/1990. (Ei kirjoittajia, projektityöryhmän puheenjohtaja Aulikki Kananoja).
- Walter, Isabel & Nutley, Sandra & Davies, Huw (2005) What works to promote evidence-based practice? A cross-sector review. Evidence & Policy, vol 1, no 3/2005

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

- Borg, Pekka & Korteniemi, Pertti (2007) Vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointia tukevat menetelmät. Käsikirjoitus oppaaseen Högnabba et al. (2007) Asiakastyön arvioinnin menetelmiä, katsaus Helsingin sosiaaliviraston käytäntöihin (Ilmestyy keväällä 2008)
- Lisätietoja Helsingin sosiaaliviraston arviointiohjelmasta www.socca.fi/arvo

Käytäntöjen arvioinnin peruselementtejä

Vaikuttavuudesta on tullut tärkeä käsite hyvinvointivaltion toiminnan erittelyssä. Myös suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttavuuskeskustelu on vallalla. Sanotaankin, että elämme vaikuttavuusyhteiskunnassa, jossa tehokkuus, tieto ja johtaminen ovat keskeisiä vaatimuksia ja myös levinneet osaksi hyvinvointivaltiollista hallintaa, tai auditointiyhteiskunnassa, jossa paitsi arviointikeskustelu myös vastaava toiminta erilaisen valvonnan muodossa on lisääntynyt. Arviointi liittyy strategiatyöhön ja benchmarking-vertailuun sekä kansallisella tasolla että kuntatasolla. Rajavaara analysoi tuoreessa väitöskirjassaan (2007) vaikutusten tietokäytäntöjen ja järkeilytylien ilmaantumista yhteiskuntapolitiikan, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen välityksellä. Tutkimuksessa käytettiin tapausesimerkkejä, jotka edustivat sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön vaikutusten ja laadun arviointiin liittyviä keskusteluita. Itse asiassa FinSoc oli yksi tutkimuskohteista.

Rajavaara löysi kahdeksan vaikutusten arvioinnin järkeilytyyliä: tilastollinen, tavoiteperusteinen, tarveperusteinen, kokeellinen, vuorovaikutteinen, tulokellisuuden ja auditoinnin järkeilytyyli sekä näyttöperusteinen järkeilytyyli. Rajavaara sijoitti FinSocin ryhmän työn vuorovaikutteiseen järkeilytyyliin, tai mitä itse kutsuisin dialogiseksi järkeilytyyliksi.

2000-luvulla paikallista tietoa tuottavat, kehittävät ja vuorovaikutteiset tutkimus- ja arviointitavat ovat melko yleisiä hyvinvointipalveluissa. Esimerkiksi Stakesiin vuonna 1997 perustettu sosiaalipalvelujen arviointiryhmä, FinSoc, sosiaalialan osaamiskeskukset ja yliopistojen täydennyslaitokset ovat edistäneet ja vakiinnuttaneet vuorovaikutteista ja yhteistoiminnallista tiedonmuodostusta. (Rajavaara 2007, 151)

Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että toiminta ja toiminnan muutokset ovat lähtökohtana ja tiedon luojina ovat kaikki hankkeessa/ohjelmassa mukana olevat toimijat. Näkökulma on perustaltaan demokraattinen, ja sen pyrkimyksenä on tiedon jakaminen ja kehittämistyö sekä myös muutoksen aikaansaaminen.

Rajavaara käyttää termiä vuorovaikutteinen, kun taas itse käytän mieluummin termiä dialoginen. Miksi näin?

“Dialogi on toimintaa, jossa pyritään uusien asioiden ja oivallusten löytämiseen ja joka voi parantaa siihen osallistuvien tietoja, ymmärrystä ja herkkyyttä. Dialogi on jatkuvaa virikkeitä antavaa avointa ajatustenvaihtoa, jonka avulla ihmiset voivat ymmärtää paremmin maailmaa, itseään ja toisiaan.” (Burbules, 1993)

Burbules (1993) ja myös Mönkkönen (2007) pitävät dialogia kommunikaationa, jossa pyritään uusien asioiden ja tietojen oivaltamiseen. Dialogi sinänsä ei ole päämäärä vaan monien muiden päämäärien saavuttamista tukeva prosessi. Se ei ole ainoastaan vuorovaikutusta, vaan sen sisältö on laajempi. Tämä sopii hyvin siihen toimintaympäristöön, jossa me Stakesissa toimimme.

Haluan tässä yhteydessä korostaa kahta asiaa. Ne ovat:

- Tutkivan asenteen/oppimisvalmiuden luominen.
- Arviointimenetelmien kehittäminen niin, että ne ovat vuoropuhelussa käytäntöjen kanssa.

Nämä asiat liittyvät siihen, miksi arviointia käytetään, miten arviointia voi hyödyntää ja mitä muutoksia se saa aikaan. Huey Chen (2005) korostaa ulkoista validiteettia ja painottaa sitä, että arvioinnin haasteena ei ole vain oman toiminnan parantaminen vaan myös laajempi vaikuttaminen. Kerron seuraavassa joistakin kokemuksistani. Itse asiassa voin jatkaa siitä, mihin Chen lopettaa: On varsin antoisaa soveltaa teoriaperusteista näkökulmaa ohjelman suunnitteluvaiheessa (eikä vain ohjelman lopussa). Teoriaperusteinen tutkimusote, jossa käytetään ohjelmateoriaa käsitteellisenä viitekehyksenä, voi myös olla tehokas käytäntöjen jatkuvan kehittämisen työväline.

Mutta sitä ennen on syytä palauttaa mielen sosiaalityön toimintaympäristö. Sosiaalipalvelut kuuluvat hyvinvointipalveluihin, jotka tukevat ihmisiä eri elämäntilanteissa ja jotka yleensä perustuvat varsin samanlaisiin, mahdollisesti standardoituihin palveluihin ja etuihin. Tarkoituksena on ihmisten mahdollisimman tasa-arvoinen kohtelu, jossa korkea laatu tarkoittaa laadun yhtenäisyyttä.

Sosiaalityön perimmäinen tarkoitus on kuitenkin ottaa huomioon kunkin tapauksen ainutkertaisuus. Kuinka voimme kehittää työn laatua ja samalla ottaa huomioon tapausten ainutkertaisuuden? Ja kuinka tiedämme, olemmeko saavuttaneet tavoitteemme? Ja miten tavoitamme tämän tiedon arvioinnilla?

Vaikka vaikuttavuutta korostetaan keskustelun tasolla, sosiaalipalvelujen vaikuttavuuden tutkiminen on melko harvinaista ja etsimme työssämme yhä paljolti vastauksia kysymyksiin miksi ja kuinka. Mutta yhtä kaikki olemme menossa eteenpäin. Yleisesti voidaan todeta, kuten esimerkiksi Ruotsissa on osoitettakin (Lundström & Bergmark 2006), että viime vuosina sosiaalialalla on tapahtunut paljon muutoksia tutkimusmyönteisyydessä ja tutkimuksen juurruttamisessa käytäntöön. Arviointi on käytännön työntekijöille aikaisempaa tutumpaa. Toisin sanoen perusta on valmiina.

Tapausesimerkki

Ohjelmateoriaa sovellettiin kehittämishankkeessa, jonka toteutimme yhteistyössä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston kanssa. Kyseessä on realistisen lähestymistavan sovellus, joka toteutettiin yksittäisenä tapausarviointina. Kehittämishanke perustui yhteistyöhön ja se muodostui työpajoista, konsultaatioista, seminaareista, yhdessä tutkimisesta ja yhdessä pohtimisesta. Thomas Schwandtin sanoja (2007) lainatakseni kyse oli asettumisesta sellaiseen kosketukseen maailman kanssa, jossa ympärillä olevat asiat sulautuvat pakottomasti ja vaivatta senhetkisen toiminnan osaksi ja avartavat näin olemisen ja tekemisen piiriä. Lisäksi hankkeessa oli kyse yhdessä kirjoittamisesta.

Hankkeessa pystyttiin hyödyntämään monella tapaa realistista lähestymistapaa. Realistisen evaluatation käsitteistön käyttö auttoi jäsentämään todellisuutta uudella tavalla. Esimerkiksi opittiin ajattelemaan, jäsentämään ja teoretisoimaan ilmiön taustalla olevia mekanismeja. Lähestymistapa selkeyttää muutenkin teorian roolia tutkimuksessa: empiiristen tulosten ja teorioiden vuoropuhelu tulee helpommin hallittavaksi. Toisaalta, erilaisten tutkimusmenetelmien käytössä ja tulosten todentamisessa törmättiin samoihin vaikeuksiin ja ongelmiin kuin muissakin lähestymistavoissa. (Korteniemi 2005.)

Prosessin tuloksena saavutettiin läpinäkyvämpi toimintamalli, joka on avoin kritiikille ja jota voidaan kehittää edelleen.

Arviointimenetelmät kokonaisuudessaan eivät jääneet elämään, mutta halu oppia jäi. Vaikutti siltä, että vaikuttavaa oli ainakin ohjelmateorian käyttö. Se oli hyödyllinen käsitteellisenä peilinä ja toimi myös jatkossa. Se selkeytti toimintatavat, toimintaan saatiin käsitteitä. Tämä (käsitteellinen) prosessi syntyi vuoropuhelun avulla ja oli käytäntöön perustuva siten, että akateemisten ja muiden toimijoiden teoriat kietoutuivat yhteen.

Tämä esimerkki havainnollistaa sitä, mitä ryhmämme pyrkii saavuttamaan – ja myös sitä demokraattista lähestymistapaa, joka yhä enemmän muodostaa lähtökohdan pyrkimyksillemme ymmärtää asioita. Yhdessä toimiminen ja havainnollisten toimintamallien käyttö eivät ole muuttumattomia tuotteita vaan uutta tuottavia metaforia, jotka synnyttävät uusia ajatuksia ja mielikuvia siitä, kuinka sosiaalisia järjestelmiä voidaan muuttaa. Tässä ohjelmateoria voi olla hyödyksi. Tavallaan pidän tätä mullistavana ajatuksena, koska se asettaa kyseenalaiseksi käsitykset, joita meillä on sosiaalityön teorioista ja menetelmistä, ja rakentuu tutkivan asenteen luomiselle.

Kuinka tätä sitten voidaan lähteä toteuttamaan ja muokkaamaan sosiaalityöhön soveltuvaksi ja helposti käytettäväksi tutkittaessa ainutkertaisia tapauksia? Kuinka pääsemme käsiksi tietoon, jota voidaan arvioida? Juuri tässä menetelmien haasteellisuus tulee esiin. On paitsi kehitettävä nopeita ja helppokäyttöisiä analyysitapoja myös kerättävä ihmisten tarinoita onnistumisista ja epäonnistumisista.

Arvioinnin kehittäminen ja erityisesti harkitun demokraattinen lähestymistapa luo paineita sen suhteen, kuinka aineistoa kerätään, analysoidaan ja tulkitaan. Tämä olisi tehtävä dialogisesti ja vuorovaikutteisesti toisaalta arvioitsijoiden ja arvioitavien sekä toisaalta arvioitavien itsensä kesken. Tällainen menettelytapa paitsi edistää syvällisemmin tietoon perustuvia käsityksiä palveluista myös voimaannuttaa ihmisiä.

Puhuessamme toisillemme rakennamme samalla maailmaa sellaisena kuin sen näemme ja koemme mielessämme. Uusien parempien teorioiden, ajatusten ja mielikuvien luominen onkin tehokas tapa muuttaa käytäntöjä. Ja se on vaikuttavaa.

■ Ilse Julkunen
TUTKIMUSPÄÄLLIKKÖ
FINSOC

LÄHTEET

- Burbules, Nicholas (1993) Dialogue and teaching. Theory and Practice.
- Chen, Huey (2005) Practical Program Evaluation. Assessing and improving planning, implementation and effectiveness.
- Korteniemi, Pertti (2005) Realistisen arvioinnin ensi askeleet. FinSoc työpöytäpaperissa Mönkkönen, Kaarina (2007) Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö.
- Käsikirjoitus Rajavaara Marketta (2007) Vaikuttavuusyhdistys. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84.
- Schwandt, Thomas (2007) Evaluating professional practice. Luento FinSocin 10 v juhalseminaarissa 16.10.2007

Reaaliaikaisen arviointitiedon keruu

– kokemuksia alkaa kertyä Sveitsissä

Vaikuttavuuden arviointi on haasteellista ihmellisessä toiminnassa, jossa tuloksellisuus ja vaikutukset tuotetaan useiden tekijöiden vuorovaikutuksessa. Kun puhutaan sosiaalityöstä, vaikutukset voidaan harvoin pelkistää yksittäisistä tekijöistä, ominaisuuksista taikka yksisuuntaisista interventioista johtuviksi. Interventioiden tuloksellisuus syntyy työntekijän ja asiakkaan yhteistoiminnan tuloksena, puhumattakaan muista lopputulokseen vaikuttavista ulkoisista tekijöistä. Arvioinnin haasteena on näiden tekijöiden, sosiaalisten järjestelmien ja asiakkaan verkostojen - koko toimintaympäristön - merkityksen huomioiminen. Vaikuttavuutta arvioitaessa tulisi paitsi tunnistaa vaikuttavat tekijät, myös ymmärtää niiden välisen vuorovaikutuksen luonne. Tulosten ja käytäntöjen siirrettävyyden kannalta on olennaista tavoittaa vaikuttavuuden dynamiikka.

Me olemme FinSocissa olleet kiinnostuneita kansainvälisen arviointiverkostomme jäsenen professori Peter Sommerfeldin johtamasta tutkimusprojektista Integraation ja poissulkemisen dynamiikka, joka kuuluu laajaan kansalliseen integraatiotematiikkaa käsittelevään hankekokoaisuuteen. Peter Sommerfeldin, Raphael Calzaferrin ja Lea Hollensteinin (2007) tutkimuksen tulokset julkaistiin keväällä ilmestyneessä lopuraportissa "Die Dynamiken von Integration und Ausschluss. Studie zum Zusammenspiel von

individuellen Aktivitäten und sozialen Systemen nach Entlassung aus stationären Einrichtung." Tutkimuksen tavoitteena oli analysoida vankilasta tai psykiatrisesta laitoshoidosta avohoitoon päässeiden henkilöt selviytymistä ja integroitumista yksilön toiminnan ja sosiaalisten systeemi- en yhteistoiminnan tuloksena. Seuraavassa esittelemme tutkimuksen keskeisiä tuloksia.

Metodit integraation kuvaamisessa ja selittämisessä

Aluksi on syytä avata tutkimuksen menetelmäpalettia. Metodiaselman tavoitteena (kuva 1) oli lisätä tietoa ja ymmärrystä integroitumisen dynamiikasta ja systeemisyydestä. Toisena tarkoituksena oli kehittää sellaisia sosiaalityön käytäntöön sopivia menetelmiä, jotka mahdollistaisivat monimutkaisten, ei-lineaarisesti etenevien asiakasprosessien seurannan ja dokumentoinnin.

Tutkimuksessa seurattiin kuuttatoista tapausta ajanjaksolla, joka lyhimmässä tapauksessa kesti neljä kuukautta ja pisimmässä vuoden. Aineiston analyysissa hyödynnettiin grounded theory -menetelmää ja systeemimallinnuksen tekniikoita. Tiedonkeruu tapauksista aloitettiin laitosjakson aikana tehdyillä elämäkerrallisilla haastatteluilla. Niiden pohjalta muodostettiin yksilöllinen malli kuvaamaan tapausten ongelmadynamiikkaa. Seu-

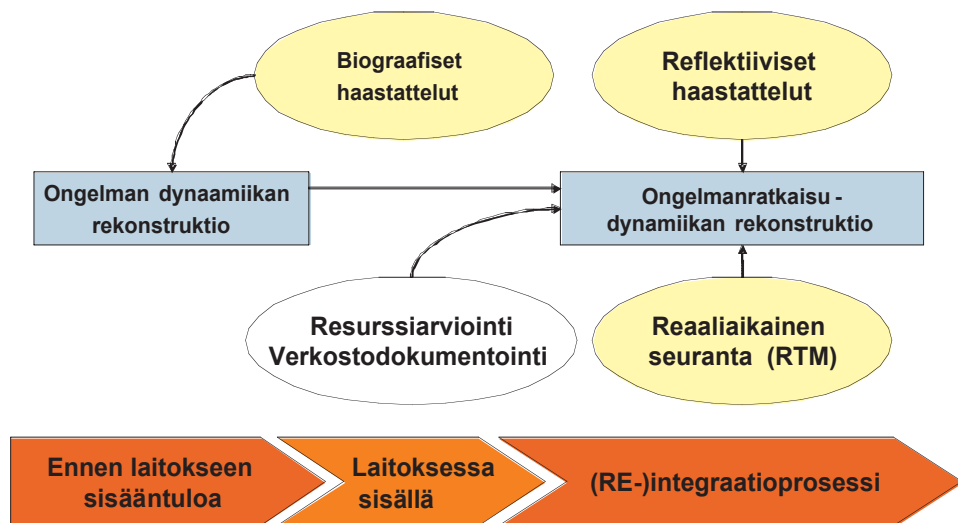
raavassa vaiheessa arvioitiin henkilöiden resursseja haastattelun ja kyselyn avulla. Henkilön sosiaalinen verkosto dokumentoitiin ja kartoitettiin kysymyspatteristolla sosiaalisen tukeen liittyviä asioita. Kaiken kaikkiaan tämä aineisto muodosti pohjan, jota vasten jatkossa arvioitiin ja selitettiin tapauksissa tapahtuvaa kehitystä.

Tutkimuksen metodinen ydin muodostui reaaliaikaisesta seurantamenetelmästä (Real Time Monitoring) ja reflektiivista haastatteluista. Käytännössä reaaliaikainen seurantamenetelmä tarkoitti standardisoitua kysymyspatteristoa, joka pohjautui integrointia koskevaan tutkimuskirjallisuuteen. Laitoksesta vapauduttuaan henkilöt vastasivat kysymyksiin päivittäin kämmenmikrojensa välityksellä. Kysymysten avulla henkilöt arvioivat itseään emotionaalisuuteen, optimismiin (suoran käännöksen mukaan ”itsetehokkuuteen”) ja sosiaaliseen resonanssiin liittyvissä kysymyksissä. Kämmenmikroista tiedot siirrettiin keskustietokoneelle tutkijoiden analysoitavaksi. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden itsetuntemuksen ja seurantaan sitoutumisen kannalta oli tärkeää, että seuranta-aineistoa refleктоitiin työntekijän kanssa kahden

kuukauden välein. Tällöin tarkasteltiin, millaiseksi integraatio oli suunniteltu ja miten se oli todellisuudessa toteutunut. Aineistosta tehtyjen graafisten esitysten avulla henkilöt kertoivat, mitä heidän elämässään oli kussakin vaiheessa tapahtunut.

Tutkimuksen integraatiomalli

Tutkimuksen päätuloksena esitetään teoria laitospäätöksen jälkeisestä uudelleen integroitumisen prosessista ja sen onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä. Teoria sisältää monitasoisen mallin yksilöiden ja konkreettisten toimintajärjestelmien vuorovaikutuksesta yhteiskunnan makro-rakenteen kanssa. Ensiksi on kuitenkin täsmennettävä integraation käsitettä: se ymmärretään toisaalta systeemin integroitumisena (Integration des sozialen Systems), toisaalta systeemiin integroitumisena (Integration in das System). Ensimmäinen integraation muoto viittaa yhtenäisen rakenteen syntymiseen eri tekijöiden integraation ja vuorovaikutuksen tuloksena. Toisin sanoen tietty rakenne tai toimintajärjestelmä lakkaa olemasta, ellei sitä pidetä erilaisin käytännöin jatkuvasti

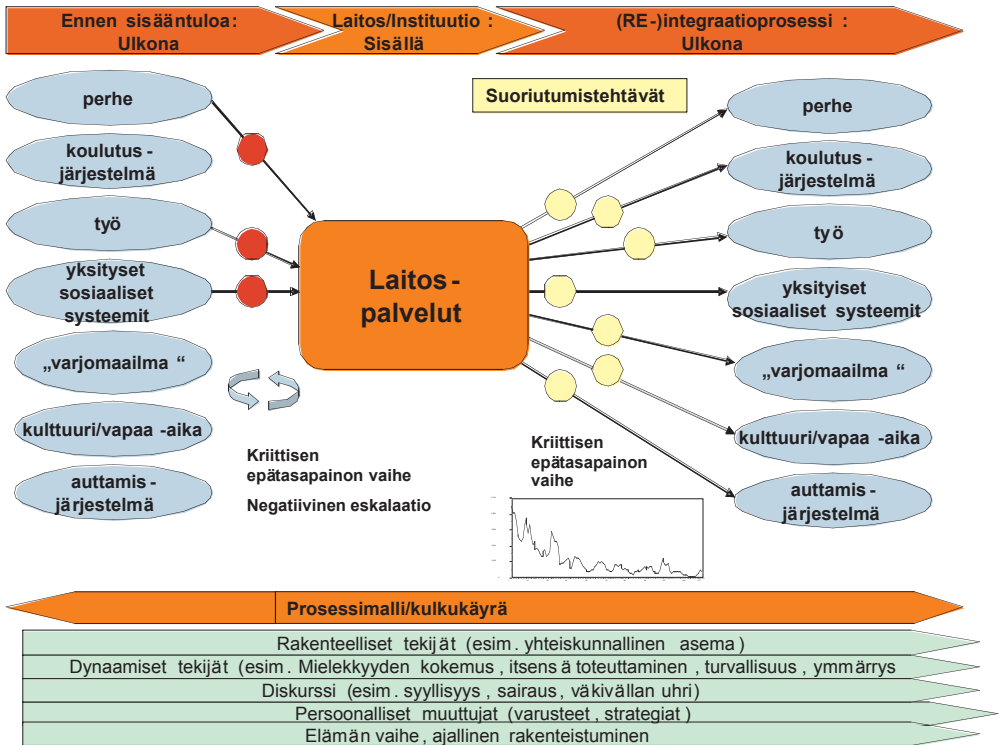
Kuva 1. Metodiasetelma (Sommerfeld ym. 2007).

yllä. Jälkimmäisellä integraation muodolla tarkoitetaan yksilön pyrkimystä sopeutua vallitsevaan järjestykseen.

Tutkimus kuvaa integroitumista vuorovaikutuksena, joka tapahtuu kehämäisissä sosiaalisten järjestelmien ja niihin integroituneiden osallistujien eritasoisissa, toisiinsa limittyneissä prosesseissa. Integroitumiseen vaikuttavat niin psyykkiset kuin sosiaaliset tekijät. Se ymmärretään systeemisenä toimijoiden ja sosiaalisten järjestelmien yhdistelmänä: ne ovat edellytyksiä toisilleen ja sidottuna toisiinsa kehämäisen kausaliteetin kautta. Näin ollen integraation vaikuttavuutta ei nähdä lineaarisina syy-vaikutus-ketjuina, vaan vastavuoroisesti vaikuttavien toimijoiden ja sosiaalisten järjestelmien vuorovaikutuksena. Tapaustutkimuksessa tätä havainnollistetaan kuvaamalla psykiatriseen hoitoon tai vankeusrangaistukseen johtanutta kulkua. Tapauksissa laitosjaksoa edelsi negatiivi-

nen, vaiheittaisen kehittymisen prosessi, jossa erilaiset sosiaaliset kuviot tapahtuivat yhtä aikaa ja vahvistivat toisiaan. Tämän seurauksena jännitteet nousivat ja lopulta ylittivät tietyn raja-arvon, jolloin tilanne muuttui yksilön kannalta kestäättömäksi. Psyykkisten ja sosiaalisten järjestelmien yhteistoiminnasta tulee tapauksissa tilannetta selittävä tekijä.

Tutkimuksen toinen päätulos koskee ymmärrystä poissulkemisesta (Ausschluss). Teoreettisen ymmärryksen mukaan yksilö ei syrjäydy yhteiskunnasta sinänsä, vaan se voi tapahtua yksittäisten alajärjestelmien kautta. Tilalle voidaan kuitenkin tuoda korvaavia integraatiomahdollisuuksia, esimerkiksi sosiaalityön tai vankilan järjestelmät. Tutkimuksessa painotetaan vertikaalisen eriytyksen roolia suhteessa integroitumiseen. Tätä havainnollistetaan esimerkillä talousjärjestelmään

Kuva 2. Prosessimallit ja kulkukäyrät (Sommerfeld ym. 2007)

integroitumisesta: talousjärjestelmä konkretisoi yksikölle työmarkkinoiden kautta ja asema työelämässä määrittelee yksilön yhteiskunnallisen statuksen. Työmarkkinoilta poissulkeminen kuitenkin rajoittaa merkittävästi yksilön mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja siten sanelee elämäkäytäntöjen (Lebenpraxis) itsenäisyyttä. Tutkijat eivät pidä poissulkemista sinänsä ongelmana, vaan ongelmana voi olla integraatio tärkeisiin konkreettisiin toimintajärjestelmiin. Ne tuovat mukanaan sosiaalisia ongelmia ja rajoittavat yksilön osallistumismahdollisuuksia.

Tutkimuksen keskeistä antia on tapauskuvausten kautta havainnollistettu integraation ajallinen ja systeeminen monimutkaisuus. Tapauksissa tätä kuvataan konkreettisten toimintajärjestelmien (esim. perhe, koulutusjärjestelmä) kautta ennen ja jälkeen laitosjakson sekä niitä tekijöitä, joilla todettiin olevan vaikutusta integraatioprosesseihin. Tutkijoiden mukaan tuloksissa esiin tullut psyykkisten ja sosiaalisten prosessitasojen dynamiikka avaa mahdollisuuksia sosiaalityön toteuttamiselle. Reaaliaikainen seuranta osoitti, että kaikissa tapauksissa henkilöt kävivät laitoksesta pois pääsyn jälkeen uudeen läpi kriittiseen epätasapainon vaiheen, jota selittivät kasautuneet konkreettisia toimintajärjestelmiä koskevat suoriutumistehtävät, koettu epävarmuus sekä heihin kohdistuneet vaatimukset ja odotukset.

Tutkimuksessa ei keskitytty kuvaamaan sosiaalityön tai muiden auttamisjärjestelmien merkitystä integroitumisprosessissa. Tapaustutkimus kuitenkin osoitti, että auttamisjärjestelmien vaikutus oli vähäinen henkilöiden omaan ongelmanratkaisuun nähden. Ongelmanratkaisun sijaan erikoistuneet järjestelmät keskittyivät pääasiassa pinnalla olevien asioiden hoitoon ja hallintaan. Tutkijat havaitsivat epäsuhdan siinä, millaisella intensiteetillä kriisejä työstetään laitoksessa suhteessa siihen vähäiseen tukeen, joka yksilölle on tarjolla laitosjakson jälkeen. Tutkimuksessa todettiin tarve rakenteelle, joka keskittyisi integroituun ongelman ratkaisuun, huomioisi ta-

pausten monimutkaisuuden ja dynamiikan sekä koordinoisi eriytyneitä, erikoistuneita auttamisjärjestelmiä. Palveluohjaus voisi olla esimerkki tällaisesta tuesta.

Reaaliaikaisen arvioinnin mahdollisuudet ja rajoitukset

Edellä kuvatussa Sommerfeldin ym. (2007) tutkimuksessa onnistuttiin moniulotteista tietoa yhdistämällä kuvaamaan yksiköllisten ja sosiaalisten systeemien yhteistoimintaa ja seuraamaan integraatioprosessin ajallista etenemistä. Integraation onnistumisen kannalta keskeiseen miksi – kysymykseen haettiin vastauksia asiakkaiden psyykkisten ja sosiaalisten järjestelmien vuorovaikutuksesta. Tämänkaltainen tieto on arvokasta integroitujen ongelmaratkaisujen suunnittelun kannalta.

Reaaliaikaisen seurantamenetelmän käyttö ei ole täysin ongelmatonta. Ensiksikin on todettava, että menetelmä yksistään ei tuota kovinkaan käyttökelpoista tietoa. Toiseksi, tietokonepohjainen menetelmä

vaatii asiakkaalta säntillisyyttä, sitoutumista ja teknisiä taitoja. Joidenkin tapausten kohdalla raportoitiin suhteellisen suuria aukkoja seuranta-aineiston tuottamisessa. Kolmas rajoitus koskee menetelmän käyttöä pitkällä aikavälillä. Tutkimuksessa todettiin, että jo puolen vuoden jälkeen vastaamisessa tapahtui tottumista, mikä heikensi seurantatiedon luotettavuutta. Myös viikkotasolla tehdyn mittaamisen tulokset osoittautuivat kyseenalaiseksi, sillä ne tuottivat kaunisteltua tietoa päivittäisiin arvioihin verrattuna. Tutkimusraportin perusteella jäi vielä kysymysmerkiksi, millä edellytyksillä reaaliaikaisen seurannan menetelmä olisi siirrettävissä asiakastyön käytännöksi. Tässä esitellyssä tutkimuksessa menetelmän toimivuus pohjautui vahvaan teoreettiseen ymmärrykseen tutkittavasta ilmiöstä. Missä määrin menetelmä edellyttää esimerkiksi tutkijapanosta? Millä edellytyksillä menetelmä olisi siirrettävissä muihin kysymyksiin? Meillä ei ole vastauksia näihin kysymyksiin – ei ainakaan vielä.

Asiakkaiden psyykkisten ja sosiaalisten järjestelmien vuorovaikutus

Tutkimuksessa sovelletussa menetelmässä on yhtäläisiä piirteitä tapauskohtaisen arvioinnin kanssa (ks. Julkunen ym. 2005), vaikkakin ne eroavat lähtökohdiltaan ja tulokulmiltaan. Sommerfeldin ja kumppaneiden vahvuutena on systeemiteoreettinen näkemys asiakkaan tilanteen arvioinnissa, minkä vuoksi ongelmia ei tarkastella vain asiakkaan käyttäytymisestä tai työntekijöiden interventioista lähtien. Näkemys kausaalisuudesta ei siis ole lineaarinen, vaan kehämäinen, kuten tutkijat nimenomaan korostavat. Sommerfeld ym. (2007) toteavat, että reaaliaikaisen seurannan kaltaisia menetelmiä tarvitaan tuottamaan tietoa sosiaalialan asiakastyön pohjaksi ja parantamaan sosiaalityön tuottavuutta, laatua ja vaikuttavuutta. Lisäksi tarvitaan kuitenkin myös käytäntölähtöistä tietoa niistä prosesseista, joissa interventiot ja ammatillisuus tuotetaan. Jos reaaliaikaisen seurantaan onnistuttaisiin yhdistämään tapauskohtaiselle arvioinnille olennainen tutkiva työote (ks. Julkunen ym. 2005), oltaisiin taas askeleen lähempänä Sommerfeldin ja kump-

paneiden kuvaamia uuden ammatillisuuden edellytyksiä.

■ **Katri Vataja**
TUTKJA

■ **Tuija Kotiranta**
TUTKJA
FINSOC

KIRJALLISUUS:

Julkunen, Ilse & Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005). Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. FinSoc työpapereita 3. Helsinki: Stakes.

Sommerfeld, Peter & Hollenstein, Lea & Calzaferri, Raphael & Schiepek, Günter (2005). Real-time Monitoring - New Methods for Evidence-based Social Work. In Sommerfeld, Peter (ed.) Evidence-based Social Work - Towards a New Professionalism? Bern: Peter Lang

Sommerfeld, Peter & Calzaferri, Raphael & Hollenstein, Lea (2007). Die Dynamiken von Integration und Ausschluss. Studie zum Zusammenspiel von individuellen Aktivitäten und sozialen Systemen nach Entlassung aus stationären Einrichtung. <http://www.nfp51.ch/files/SchlussberichtProjektSommerfeld.pdf>

ParasSos valmistautuu tutkimaan sosiaalipalvelujen muutosta

Stakesin Jyväskylän alueyksikössä valmistellaan tutkimus- ja yhteistyöohjelmaa ParasSos - Sosiaalipalvelujen muutoksen seuranta ja arviointi kunta- ja palvelurakennemuutoksessa. Tutkimuksessa tarkastellaan kunnissa kehittyviä erilaisia palvelujen järjestämistapoja ja toimintamalleja ja niiden vaikutuksia asiakkaan ja kuntakansalaisen arkielämään: Mitä sosiaalipalvelujen kentällä tapahtuu Paras-uudistuksessa – ja mitä ei tapahdu? Mitä sosiaalipalvelujen kentän toimijoille tapahtuu Paras-uudistuksessa – ja mitä ei tapahdu? Yhteistyöohjelman tavoitteena on välittää tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa tietoa kuntien ja valtakunnallisen päätöksenteon tueksi.

Ohjelman rahoitus, toimintamalli, tutkimussuunnitelma ja ohjausrakenteet täsmentyvät syksyn 2007 aikana. Suunnittelutyö on käynnistynyt Stakesin Jyväskylän alueyksikön neuvottelukunnan päätöksellä. Anu Leinonen on palkattu yhteisrahoitteisesti (Stakesin alueyksikkö, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Keski-Suomen liitto, Jyväskylän kaupunki) laatimaan ParasSos -tutkimussuunnitelmaa syksyn 2007 aikana. Alueyksikön päällikkö Liisa Heinämäki työstä kokonaisuutta ja valmistelee hankkeen valtakunnallisia yhteyksiä.

Kirjoituksessa tarkastellaan ohjelman tutkimuksellisia haasteita. Tutkimuksen kohdentamiseen liittyvät linjaukset ovat alustavia. Tutkimus- ja yh-

teistyöohjelman rakenne on kuvattu artikkelin lopussa.

Paras tutkimuskohteena

Kunnat ovat erilaisia. Useiden kuntien itsenäiset mahdollisuudet järjestää asukkaalleen laadukkaita ja kattavia hyvinvointipalveluja ovat heikentyneet talouden alijäämäisyyden vuoksi. Työikäisen väestön väheneminen ja muuttotappio kutistavat harvaan asutun maaseudun kuntien ja nykyisin myös kaupunkiseutujen keskuskaupunkien veropohjaa ja vaikeuttavat ammattitaitoisen henkilöstön saatavuutta. Samaan aikaan kaupunginläheisellä maaseudulla mietitään, miten vastata ajankohdaisiin kasvavan lapsiväestön palvelutarpeisiin ja samalla varautua väestön ikääntymiseen. Yhteistä monille kunnille on, että samalla kun ikääntyvän väestön moniammatillista osaamista edellyttävät palvelutarpeet kasvavat, lapsi- ja lapsiperhetyössä kohdataan uudentyyppisiä sosiaalisia ongelmia. Myös työikäisten palvelutarpeet yksilöllistyvät, ja paineet panostaa lisäresursseja erityispalveluihin lisääntyvät. Lisäksi ennaltaehkäisevään sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä sosiaali-, terveys-, liikunta-, koulutus- ja kulttuuripalvelujen rajapintojen tunnistamiseen kohdistuu suuria toiveita. Hyvinvointipalveluilta odotetaan kustannustehokkuutta ja vaikuttavuutta, mutta myös asiakaslähtöisyyttä. Kuntien halutaan tekevän entistä

enemmän yhteistyötä yritysten ja kansalaisjärjestöjen kanssa, ja kuntalaisiin kohdistuu omatoimisuuden ja yhteisvastuullisuuden odotuksia.

Kunta- ja palvelurakenneuudistus eli Paras (ks. esim. www.stm.fi) on valtakunnallinen valtioneuvoston käynnistämä hanke, jonka tavoitteena on uudistaa kunta- ja palvelurakenteita ja turvata kuntalaisten hyvinvointipalvelut myös tulevaisuudessa. Tavoitteisiin kuuluu myös kuntalaisten terveyden, toimintakyvyn ja sosiaalisen turvallisuuden edistäminen. Kunnat jättivät elokuun 2007 lopussa valtioneuvostolle puitelain edellyttämät selvitykset ja toimeenpanosuunnitelmat siitä, miten kuntalaisten peruspalvelut tulevaisuudessa järjestetään. Puitelakiin sisältyy muun muassa velvoite, jonka mukaan perusterveydenhuolto ja siihen läheisesti liittyvät sosiaalihuollon palvelut on järjestettävä 20 000 asukkaan väestöpohjalla. Siihen, mitä nuo perusterveydenhuoltoon kiinteästi liittyvät sosiaalihuollon palvelut ovat, ei annettu valmiita määritelmiä. Varmaa lienee, että samalla kun palveluja järjestävät organisaatiot (kunnat, kuntayhtymät, yhteistoiminta-alueet) kasvavat, väestö erilaistuu palvelutarpeiltaan.

Sosiaalipalvelut ovat osa monen ihmisten arkea joko asiakkaana tai asiakkaan omaisena. Kunnilla on velvollisuus järjestää asukkaidensa keskeiset sosiaalipalvelut ja kuntien järjestämät palvelut työllistävät lukuisan joukon naisia ja miehiä. Palvelurakenneuudistus voi mahdollistaa kunnille paitsi hallintorakenteiden muuttamista myös toiminnallista palvelujen tuottamisen ja järjestämisen uudistamista. On tärkeää tutkia, mitä näissä muutoksissa tapahtuu palveluille ja mitä tapahtuu palvelukentän toimijoille. Erityisesti on tutkittava, millaisia erilaisia vaikutuksia erilaisilla palvelujen järjestämistavoilla ja kehittyvillä palvelumallinnuksilla on erilaisia elämäntilanteita ja elämänvaiheita eläville ihmisille.

Tutkimuksen läpäisyperiaatteet

Muutoksen tutkiminen perustutkimuksellisin keinoin

Tavoitteena on tehdä luotettavaa tutkimusta, joka perustuu systemaattiseen tiedon tuotantoon, kriittiseen kysymyksenasetteluun ja tut-

kittavien ilmiöiden teoretisointiin. Ote on perustutkimuksellinen, sillä tavoitteena on tutkia ja dokumentoida, miten kunnat erilaisissa konteksteissa ja erilaisin tavoin toteuttavat uudistusta. Rakenteellisten ja toiminnallisten muutosten määrällinen kuvailu ja valtakunnallinen hahmottaminen ovat tärkeitä ParasSos -tutkimusohjelmassa, mutta tarkoituksena on paneutua myös tapauskohtaisesti ja laadullisella aineistolla kunnissa tapahtuviin ratkaisuihin ja niiden kuntalaisvaikutuksiin.

Paras on symboli monille muutoksille, ja sen hyvinvointivaikutukset realisoituvat vasta vuosien päästä. Paras-uudistuksen taustalla vaikuttavat muun muassa väestön ikääntyminen ja monet muut toimintaympäristön muutokset. Kunnat ja seudut ovat uudistaneet palvelurakenteitaan jo ennen Parasta, ja myös valtio on ohjannut kehitystä esimerkiksi sosiaalialan kehittämishankkeella. Palvelurakenneuudistuksen aikaansaamien muutosten täydellinen eristäminen muiden vaikuttavien tekijöiden joukosta on mahdotonta.

Ainakaan alkuvaiheessa tutkittavat Paras-uudistukset eivät ole samantyyppisiä interventioita kuin esimerkiksi jonkin työmenetelmän käyttöönotto sosiaalityössä, jossa ennen ja jälkeen muutosta -tilanteet voi olla helpompi eristää. Myös kokemusten tasolla muutoksen tutkiminen on haasteellista, mikäli tavoitteena on koetun hyvinvoinnin muutoksen mittaaminen alkutilanteessa ja palveluihin tehtävien muutosten jälkeen. Väliin tulee monia muita tekijöitä. Voi myös miettiä, mikä lopulta muuttuu. Monissa kunnissa asiat voivat jatkua ennallaan. Oleellista on Suomen historiassa merkittävän Paras-prosessin seuraaminen alusta alkaen ja vaikutusten arviointi vuosina 2008–2012 siltä osin kuin se on mahdollista.

Myös sosiaalipalvelujen rajapintojen määrittely on haasteellista. Valtakunnallisissa hyvinvointipoliittisissa linjauksissa tavoitteeksi on asetettu sektorirajojen ylittäminen ja palvelujärjestelmän kehittäminen asiakkaan parhaan näkökulmasta. Yhtäältä tutkimusta suunniteltaessa on tärkeää pohtia, mitä nuo rajapinnat ovat ja mihin tutkimuksen katse pitää suunnata. Toisaalta on nimenomaan tutkimuksen tehtävä selvittää, millai-

sia rajapintoja sosiaalipalvelujen kentällä kehittyä. Tutkimushanke ei lähde edistämään rajapintojen muodostumista vaan tutkii, millaisia esteitä ja mahdollisuuksia niiden muotoutumisessa ja toimeenpanossa on. Sama pätee erilaisiin kumppanuuksiin julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä. ParasSos -tutkimusohjelmassa ensimmäinen katse suunnataan kuntiin, joilla on velvollisuus järjestää kuntalaisten hyvinvointipalvelut. Erilaiset kumppanuudet ovat oleellinen osa sosiaalipalvelujen kentällä tapahtuvia muutoksia ja siten ne ovat myös tärkeitä tutkimuskohteita.

Elämänkaarimalli

Sosiaalipalvelujen kenttä on moninainen ja samoja palveluja voidaan eri kunnissa järjestää paitsi eri tavoin, myös eri nimikkeillä. Kentän haltuunotto on vaikeaa. Tässä ohjelmassa palveluiden kehittymistä tutkitaan ihmisen koko elämänkaaren näkökulmasta, ja palvelukenttää jäsennetään seuraavasti: a) eläkeikäisten, b) työikäisten sekä c) lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelut.

Palvelukentän elämänkaarimallin mukaisen jäsentelyn tavoitteena on, että se osaltaan purkaa hallinnonalojen raja-aitoja ja sektorikohtaista ajattelua. Tutkimuksellisesti on tärkeää miettiä, mitä palveluja tiettyä ikävaihetta elävä ihminen tarvitsee erilaisissa elämäntilanteissa ja elämänvaiheissa. Elämäntilanteet voivat ylittää ikävaiheiden rajoja, sillä eläväthän useat ihmiset ikään katsomatta perheessä tai muissa lähiyhteisöissä. Kaiken ikäiset voivat tarvita esimerkiksi päihdepalveluja. Vanhemman työttömyys vaikuttaa koko hänen perheensä elämään, ja ryhmäkodissa asuvan dementiaoireisen ihmisen elämäntilannetta on tarkasteltava myös muiden ryhmäkodin asukkaiden näkökulmista. Tutkimuksessa voidaan seurata, miten erilaisten ihmisten elämäntilanteisiin kunnissa vastataan. Tuottaako esimerkiksi joidenkin kuntien valitsema elämänkaarimallin mukainen palvelujen organisointi uudenlaisia sektorirajoja, jos muun muassa kotipalvelut priorisoidaan jatkossakin vanhuksille?

Elämänkaarimallin mukainen palvelukentän jäsentely tuottaa erilaisia käsitteellisiä haasteita, sillä lähtökohdانا ovat sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut, joihin pääsyä säädellään mm. ikärajoilla

ja ikään liittyvillä tulkinnoilla. Työikäisten palvelujen hahmottaminen ei ole yhtä selvärajaista kuin lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen tai eläkeikäisten palvelujen määrittely. Työikäisille ei ole olemassa sellaisia elämäntilanteiden etenemiseen liittyviä sosiaalipalveluja kuin on lasten päivähoito ja vanhuksille palveluasuminen. Työikäinen tulee palvelujen piiriin valitettavan usein vasta silloin, kun asioita voidaan enää vain korjata. Lisäksi ”työikäisille” tarjottavat palvelut ovat usein työelämän ulkopuolella oleville tarjottavia kriisi- ja neuvontapalveluja.

Monitieteisyys ja -toimijuus

Hankkeessa hyödynnetään Jyvässeudulla jo olemassa olevaa sosiaalipalveluihin ja niiden rajapintoihin liittyvää tutkimus- ja arviointiosaamista. Jokaiseen elämänkaarimallin mukaiseen osioon on perustettu niin sanottu teemaryhmä ideoimaan ja valmistelemaan tutkimuksen aineiston tuottamista ja kartoittamaan tutkimuskohteita. Teemaryhmien tavoitteena on paikantaa sosiaalipalvelujen muutokseen, sosiaalipalvelujen rajapintoihin ja sosiaali- ja terveystieteiden integroitumiseen liittyviä tiedontarpeita. Myöhemmissä vaiheissa perustetut teemaryhmät tai osa niiden jäsenistä toimivat tutkimus- ja yhteistyöohjelmaa seuraavina alakohtaisina tukirakenteina. Kaikki teemaryhmät ovat kokoontuneet kuluvana syksynä kaksi kertaa.

Teemaryhmiin on kutsuttu seudun tutkijoita ja toimijoita muun muassa yliopiston eri laitoksilta ja tutkimusyksiköistä, ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalalta sekä kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden keskuksista. Teemaryhmien monitoimijainen kokoonpano on etu, sillä se tuo tutkijoiden tietoon käytännön työntekijöiden ja kehittäjien näkemyksiä ja kokemuksia. Tutkimuksen edustajina meidän tulisi katsella tuota kerrontaa kysyen, millaisia tutkimuslinjoja ja -kysymyksiä keskustelusta voi nostaa esiin.

Tutkimuksen kohdentaminen

Kyseessä on valtakunnallinen hanke. Etenkin tilastollisen tiedon kerääminen ja analysointi toteutetaan valtakunnallisesti, mutta laadullisempi

(mm. sähköisesti toteutettavat kyselyt, fokusryhmähaastattelut, dokumenttiaineistojen keruu) aineiston tuottaminen keskitetään Keski-Suomeen. Koska tarkoituksena on tutkia palvelujen järjestämisvastuussa olevien organisaatioiden erilaisia palvelumallinnuksia ja tapoja järjestää kuntalaisten palvelut, tutkimusote tulee olemaan monilta osin tapaustutkimuksellinen. Tapauskohtaista vertailuaineistoa kerätään myös muista maakunnista.

Tavoitteena on tarkastella Paras-uudistusta sekä palveluilmioiden ja niiden mallinnusten (kuntien rakenteellisissa ja toiminnallisissa muutoksissa valitsemat tuotanto- ja toimintatavat) että kuntakentän toimijoihin kohdistuvien vaikutusten ja heidän kokemustensa tasoilla. Palveluilmioilla viitataan kuntien järjestämiin erilaisiin palveluihin ja palvelukokonaisuuksiin (esim. palveluohjaus, asumis- ja palvelumallinnuksilla organisaatioiden tapoihin ja keinoihin järjestää ko. palvelut). Käsite-erottelu on tärkeää paitsi sen vuoksi että kuntalaisten samantyyppisiin palvelutarpeisiin vastataan erilaisilla ratkaisuilla myös sen vuoksi, ettemme voi tutkia kaikkia mahdollisia ratkaisuja vaan joitakin mallinnuksia, joiden avulla saamme yleiskuvia Paras-uudistuksessa kehittyvistä malleista.

Käytännössä laadullisempaa tutkimusaineistoa tuotetaan niin, että aluksi tutkimusyksiköiksi valitaan rakenteellisten ja hallinnollisten ratkaisujen perusteella joitakin mielenkiinnon kohteena olevien palvelujen järjestämisvastuussa olevia organisaatioita (esim. jokin yhteistoiminta-alue). Niistä tutkimusyksikön määrittely etenee toimintayksiköihin, asiakkaisiin, henkilöstön edustajiin ja niin edelleen.

Tutkimuksessa on siis lähdeittävä liikkeelle joitakin konkreettisista palveluilmioista, jotka pai-

kannetaan joihinkin kuntiin tai alueille. Niitä lähdetään tarkentamaan ko. palveluilmion kannalta relevanttien sosiaalipalvelujen muutoksessa tutkittavien ilmiöiden ja prosessien avulla. Huomio kohdistetaan myös sosiaalipalvelujen kentän toimijoihin. (ks. kuvio 1.) Jollakin alueella (esim. toiseen kuntaan liittyvässä kunnassa) sosiaalipalvelujen muutosta ja niiden kuntalaisvaikutuksia voidaan tarkastella kokonaisuutena, siis koko elämäntulon palvelujen näkökulmasta.

Tutkimussuunnitelma on vasta muotoutumassa ja elämäntulon mukaisen osioiden omat suunnitelmat tarkentuvat tutkimuksen käynnistyttyä. Esimerkkinä mahdollisista tutkimuskohteista voi mainita palveluohjauksen, sillä siitä puhuttiin kaikissa teemaryhmissä: Organisaatioiden suureneminen, palvelujen erikoistuminen ja osaamisen pirstoutuminen erityisasiantuntijoille edellyttää kaikenikäisten asiakkaiden ja heidän perheidensä palveluohjausta. Usein kuntalaisen ongelmat ovat moninaisia ja kasautuvia (on mm. päihde-, mielenterveys ja perhe-elämän ongelmia). Ongelmaa

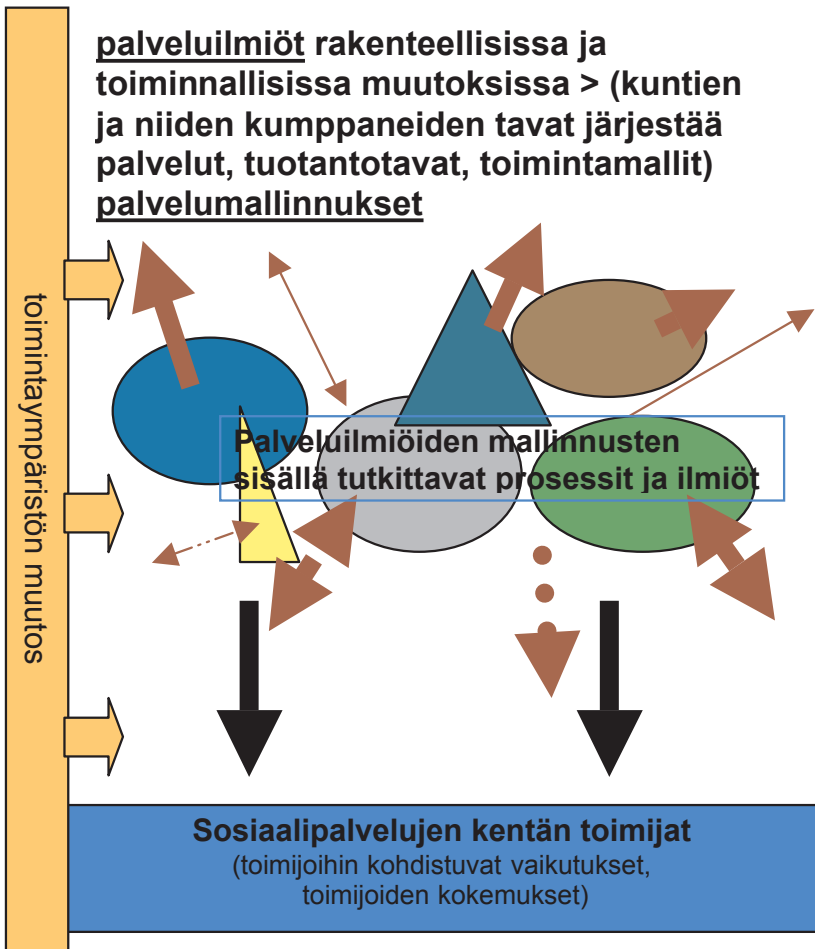
on vaikea paikantaa, mistä voi seurata ihmisen pallottelua paikasta toiseen. Lisääntykö pallottelu ja väliinpuotoamiset palvelujen erikoistumisen myötä, mikäli asiakkaan palvelutarpeeseen ei löydykään spesialistia eikä kukaan ota kokonaisvastuuta vedoten omaan toiminta-alueeseensa? Myös työntekijältä vaaditaan palveluihin ja jatko-toimenpiteisiin ohjaamisen osaamista.

Elämäntulon mukainen palvelukentän jäsentäminen

Anu Leinonen

TUTKIJJA

FINSOC, STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ

ParasSos -tutkimus- ja yhteistyöohjelman rakentuminen

Valtakunnallinen ParasSos -tutkimus- ja yhteistyöohjelma rakentuu Stakesin Jyväskylän alueyksikössä ja yhteistyössä alueellisten toimijoiden kanssa. Jyväskylän alueyksikön kahden vuoden historia on osoittanut, että yhteistoiminnan tarjoutumia on paljon, samoin aktiivisia ja Stakesin toimialasta kiinnostuneita osajia ja toimijoita. Ohjelman perustana on alueyksikön neuvottelukunnan tekemä päätös keskittyä yhteiseen teemaan. Jyväskylän seudun vahvuutena ovat erilaiset valtakunnalliset ja sosiaalipalveluihin kytkeytyvät osaamiskeskittymät. Palvelujen arviointi sopii hyvin Jyväskylän osaamisprofiliin, ja valtakunnallinen tutkimus hyötyy alueen vahvasta osaamisesta. Jyväskylässä yhteistyötä tehdään monialaisesti ja -toimijaisesti, ja sille on leimallista tavoitteeseen sitoutuminen ja yhteistyön esteiden madaltaminen.

Alueyksikköön sijoittuva ParasSos -ohjelma tulee jatkamaan ja konkretisoimaan tätä yhteistyön perinnettä. Tutkimusohjelma rakentuu kahden keskeisen elementin varaan:

- 1) alueyksikköön sijoittuva tutkijaryhmä, joka koostuu aineistoa ja koordinoi analyysin etenemistä
- 2) niin kutsutut evaluointisyklit, joissa edellä mainittuihin tutkijaryhmiin liittyy ennalta sovitusti määrääjäksi (esim. syyskausi) tutkijoita ja tutkimussuuntautuneita toimijoita ja kehittäjiä eri organisaatioista

Vaikka varsinaisen evaluoinnin on suunniteltu tapahtuvan sykleittäin, on aineistojen tuottaminen jatkuvaa, ja aineisto on käytettävissä eri oppilaitosten opinnäytetöihin kuitenkin niin, että huomioidaan tutkimuseettiset näkökulmat.

Alueyksikön tutkimusryhmän tavoitteena on lisätä alan perus- ja soveltavaa tutkimusta, vaikka ryhmän itse tuottama tutkimus kohdentuuikin ensisijaisesti Paras -palvelurakenneuudistukseen. Tutkijaryhmää johtamaan haetaan tutkimusprofessoria, joka koordinoi tutkimusta ja kytkee sitä alueella viriävään muuhun tutkimukseen. Tutkijaryhmän muut jäsenet toimivat tutkijoina ja avustavina henkilöinä ja jakavat vastuuta elämänkaarimallin tutkimuksen koordinoinnista. Tutkimusryhmän vastuulla on tuotetun tiedon välittäminen päätöksentekoon eli ministeriöön ja alueellisten johtoryhmien ja sosiaalialan osaamiskeskusten kautta kunnille.

Evaluointisykliin malli on uudenlainen tapa yhdistää tieteellistä tutkimusta ja käytäntötietoa tuottamaan tietoa päätöksenteon tueksi. Näissä sykleissä tavoitetaan moninäkökulmainen palvelujen arviointi, ja ohjelmaan sitoutuvat asiantuntijat taustaorganisaatioineen voivat ottaa ohjelman huomioon omissa työsuunnitelmissaan. Näin mahdollistetaan täysipainoinen osallistuminen. Ohjausryhmätyyppinen työskentely jo aineiston keruu- tuottamisvaiheessa auttaa evaluointisykleihin osallistuvia tutkijoita varsinaiseen tutkimussykliin osallistumisessa. Oheisessa kuviossa (kuvio 2) on luonnosteltu ParasSos -ohjelman rakennetta ja ohjausmallia. Malli täsmenyy suunnittelun loppuvaiheessa.

Ohjauksellisesti ParasSos kytkeytyy alueyksikön neuvottelukuntaan ja Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Stakesin johdon sisältä koottuun ryhmään. Sisällöllistä ohjausta haetaan elämänkaarimallin mukaisesti muodostetuista alakoh-

taisista ohjausryhmistä ja Stakesista koottavasta asiantuntijapaneelistä. Tutkimus kytkeytyy myös Kuntaliiton arviointitutkimukseen syventävänä osa-alueena.

ParasSos on yhteisrahoitteinen ohjelma, jonka rahoitukseen osallistuvat valtionhallinnon lisäksi alueen toimijat. Syksyn 2007 aikana tarkennetaan sopimusmallit ja käytännöt, ja vuoden 2008 alusta alkaa toiminnan käynnistäminen. Samaan aikaan kunnat etenevät uudistuksessaan, ja ParasSos pääsee seuraamaan Suomen historian suurinta kuntapalvelujen muutosta.

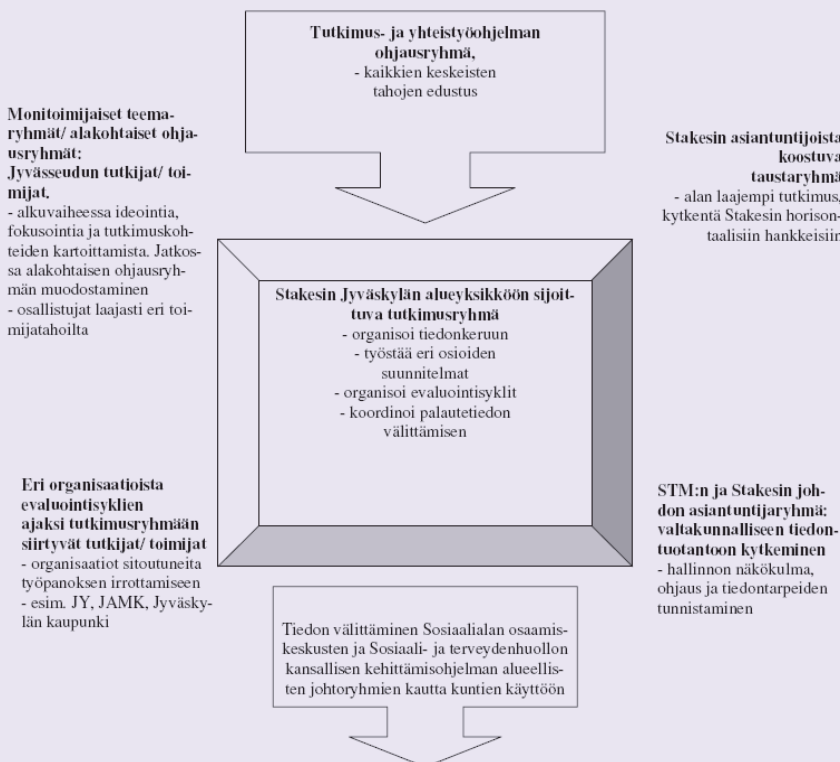
Tulevaisuus kädessämme?

ParasSos -ohjelmalla on edessään haasteellinen tutkimuskenttä. Toimintaympäristö on liikkeessä, ja sosiaalipalvelujen rakenteelliset ja toimin-

nalliset muutokset etenevät monella tasolla ja eri alueilla erilaisessa tahdissa. Osallistumisemme kuntien toimeenpanosuunnitelmien ensi vaiheen analyysiin osoitti, että kuntakentän tutkimuksellisessa haltuun ottamisessa vaaditaan harkintaa. Palveluiden järjestämistavoissa, toimintamalleissa ja kielessä on jo nyt runsasta kuntakohtaista vaihtelua. Paras-uudistuksen aikaansaamat muutokset ovat vasta kehittymässä, ja niiden valikointi ja paikantaminen empiirisiksi tutkimuskohteiksi on vielä edessä. Tutkimustyön valmistelussa meitä kannustaa tutkimus- ja yhteistyöohjelman eri tahoilta saama innostunut palaute, joka kertoo yhteisestä tarpeesta katsoa sosiaalipalvelujen tulevaisuuteen.

Liisa Heinämäki
ALUEYKSIKÖN PÄÄLLIKKÖ
FINSOC

Jyväskylän ParasSos: Organisoitumiskaavio
[luonnos]

Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin Diploma- ohjelma päättyi

Kaksivuotinen täydennyskoulutusohjelma toteutettiin Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa 2005 - 2007. Koulutuksen aloitti 35 henkeä ja maaliin saapui todistus kädessä lähes 30 osanottajaa. Koulutus oli varsin vaativa työn ohessa suoritettavaksi ainakin silloin, kun arviointi oli uusi aihepiiri. Vaikuttavuuden käsite on myös edelleen osin selkiytymätön. Yksi koulutusohjelman tavoite olikin hakea erilaisia näkökulmia vaikuttavuuden arviointiin. Toimin koulutuksen johtajana. Kouluttajat tulivat sekä yhteiskuntatieteitä edustavilta aloilta että myös terveystaloustieteistä, psykoterapian tutkimuksesta ja kaksi kouluttajista, Peter Sommerfeld ja Peter Dahler-Larsén, toivat kansainvälistä kokemustaan koulutukseen.

Diploma-töiden aiheet olivat lähinnä omaan työhön liittyviä, mikä on Diploma-opintojen idean mukaista. Diploma-ohjelmathan ovat yliopistollisena täydennyskoulutuksena järjestettäviä erikoistumisopintoja, joissa yhdistyvät henkilökohtaiset ammatilliset kehittymistarpeet ja työyhteisön kehittymistavoitteet. Kytkenä osanottajien työyhteisöihin nähtiin suunnitteluvaiheessa tärkeänä asiana ja siksi teemaseminaarit avattiin myös muille osanottajille. Helsingin sosiaalivirastosta, josta oli suuri joukko osanottajia muka-

na koulutuksessa, pystyttiinkin tätä ainakin osin hyödyntämään. Sosiaalivirastoon on nyt koulutautunut noin 20 hengen arviointitiimi, jonka toiminnasta ja jatkon suunnitelmista kerrotaan lisää toisaalla tässä lehdessä (Eija Bergman). Helsinkiin onkin syntynyt arviointiasiantuntijoiden joukko, joka pystyy perehdyttämään uusia ammattilaisia ja jatkossa toivottavasti myös sosiaalihuollon ja sosiaalialan asiakkaita esim. valtaistavan arvioinnin kautta arviointitoimijoiksi.

”Suositus arvioinnista kuntien valtuustoille” -niminen Diplomatyö tulee toivottavasti kulmaan luottamushenkilöiden käsissä ja avaamaan esimerkiksi kysymystä arvioinnin eettisistä periaatteista. Useat työt olivat jonkin kehittämishankkeen arviointeja eikä niissä koulutuksen aikana vielä voitu päästä varsinaiseen vaikuttavuuden arviointiin. Monet työt käsittelivät BIKVA-arviointia. Seuraavilla sivuilla koulutukseen osallistunut Elina Ora-Hyytiäinen kuvaa omaa kokemustaan koulutuksesta.

■ **Tuija Kotiranta**

TUTKIJJA

FINSOC

STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ

Intoa ja osaamista Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin Diploma-koulutuksesta

Sain sähköpostiini Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arviointia käsittelevää koulutusta esittelevän tiedon ja jäin pohtimaan koulutukseen osallistumista. Palasin mielessäni moniin koulutuksiin, joihin osallistuminen oli ollut pettymys hyvästä otsikosta tai nimestä huolimatta. Pohdin koulutuksen kohderyhmää ja lähtötasovaatimusta, jotka usein ovat heikosti tai aika laajasti ilmaistuja. Tällöin ei voi etukäteen vakuuttua siitä, että koulutuksesta syntyisi jotakin kipinää tai uutta näkökulmaa työhönsä. Työskentelen ammattikorkeakoulussa yliopettajana hyvinvointiosaamisen tutkimus- ja kehittämistoiminnassa. Koulutus oli suunniteltu kaksivuotiseksi, joten se merkitsi itselleni sitoutumista normaalin päivätyön ohella tehtävään työhön, oppimistehtäviin ja Diploma-työhön. Päätöstäni osallistumisesta edisti esimieheni, joka lupasi työnantajan osallistuvan kustannuksiin ja tarjoavan työaika oppimisprosessin edistämiseen.

Lähdin koulutukseen innokkaana ja omat oppimistavoitteeni asettaneena. Ajattelin, että haluan osata toteuttaa vaikuttavuuden arviointia. Vaikuttavuuden arviointi on niitä termejä, joita toistetaan ja joiden nimiin vannotaan. Uskoin vakaasti että osaamista tarvitaan ja sille on käyttöä. Koska olen ajan kuluessa hankkinut itselleni osaamista tutkimustyöstä sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen alueelta, päätin vahvistaa osaamistani erityisesti määrällisellä puolella. Olin

tehnyt kehittämistyön arviointeja ja alueellista hyvinvointipalveluihin liittyvää kartoitus- ja analyysityötä. Omasta mielestäni minulla oli jo hyvää ymmärrystä siitä, mitä vaikuttavuuden arviointi on. Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin koulutuksen järjestäjinä olivat Stakesin FinSoc ja Palmenia, koulutuksen opiskelijat olivat pääasiassa sosiaalihuollon ammattilaisia. Julkinen sektori työympäristönä oli painottuneena.

Koulutus oli rakennettu lähiopetuksen ja etätehtävien varaan. Mielestäni koulutus vaikutti hyvin suunnitellulta ja aikataulutetulta. Koska koulutus tapahtui oman työn ohella, oli oma konkreetti ja vaiheittaiseen etenemiseen perustuva opiskelusuunnitelma kovasti tarpeen. Etätehtävät oli suunniteltu edistämään oppimista vaihteittain ja osa niistä olisi voitu tehdä ryhmissä. Pienryhmittä voi saada koulutuksen aikana hyötyä ja vauhditusta omalle oppimiselleen. Se ei kuitenkaan tässä koulutuksessa onnistunut, koska ryhmien jäsenet etenivät hyvin eri tahdissa ja monet olivat ”oravanpyörässä” eri tahoilta tulevien vaatimusten kanssa. Voimavarat ja ryhmän tuoma hyöty valuvat silloin kiireen ja työmäärää koskevan ahdistuksen käsittelyyn, eivätkä tuota oppimista.

Koulutuksen sisältö oli hieno. Kansalliset ja kansainväliset parhaat asiantuntijat oli saatu osaan jakamaan. Minua heräteltiin hitaasti, mutta varmasti siihen näkemykseen, että olin

hankkinut aikaisemman ymmärryksen ja osaamiseni laput silmillä. Oma selkäreppuni eli tietoni, taitoni, uskomukseni, oletukseni ja arvoni olivat aika lailla kulttuuriin sidottuja. Oman ajattelun lähtökohdat tulevat omalta ammattialalta ja omalta tieteenalalta, jolloin en ollut niitä kovastiakaan kyseenalaistanut, vaan hyväksynyt ”totuuksina”. Olen koulutukseltani ja työkokemukseltani terveydenhuollon ihminen, tosin koulutukseen suuntautunut, mutta siinäkin terveydenhuollon koulutukseen. Myöhemmin minua ravisteltiin vielä lujemmin, kun alkoi selvitä, että vaikuttavuus on jotakin hyvin hankalasti todennettavaa ja määriteltävää. Motivaatio ja innostus tosin kasvoivat sitä mukaa, mitä haasteellisemmaksi itse asia tuli.

Olin ollut niiden joukossa, jotka vannovat evidenssiin perustuvan toiminnan nimeen. Evidenssiin perustuvaa toimintaa en aio hylätä, mutta olen ymmärtävinäni, että se ei yksin riitä tuottamaan vaikuttavuutta ihmisten väliseen vuorovaikutukseen perustuvassa toiminnassa. Vuorovaikutus on aina kahden suuntaista, eikä mitenkään voi tuottaa vaikuttavuutta vain yhdensuuntaisena. Asiakkaan, potilaan tai opiskelijan elämään tuottaa ensisijaisesti jotakin parempaa hän itse, eivät minun evidenssiin perustuvat menetelmäni tai toimintatapani. Perinteinen kausaalisuuden määritelmä sai myös kyytiä ihmisten välisessä toiminnassa. Asiakkaani, potilaani tai opiskelijani ei käyttäydy toivotulla tavalla vain siksi, että minä toimin ammatti-ihmisenä evidenssiin perustuvaan tietoon nojautuen. Ymmärsin myös, että terveydenhuollossa arviointisuuntaukset ovat taloustieteen ja lääketieteen näkemyksiin painottuvia. Laatutyö ja menetelmien arviointi koe-kontrolliasetelmissa asettuivat nyt eri valoon, menetelmän tuottamia vaikutuksia voidaan toki arvioida, mutta menetelmän lisäksi tulosten aikaansaamiselle on varmasti merkitystä ihmisten välisessä toiminnassa itse ihmisillä, heidän omalla toiminnallaan ja myös ympäristöllä. Arvioinnin tarkoituksen kohdistuessa toiminnan tai intervention vaikutukseen, on myös mielenkiintoista tutkia miten vaikutukset syntyivät tai eivät syntyneet.

Long (2006, 461–462) on tunnistanut kirjallisuuden pohjalta neljä erilaista terveydenhuollon alueella toteutuvan arvioinnin teemaa;

- näytön arviointiin ja kokeellisiin asetelmiin perustuvan tehokkaan (efficient) ja kustannukset hallitsevan (cost containment) palvelujen tuottaminen
- empiirisen ohjelman, intervention tai palvelun käytännöllinen arviointi huomioimatta niiden teoreettisia lähtökohtia tai perusteita
- kuluttajan/potilaan osallisuus arviointiin tutkimusasetelmassa tai päätöksentekijänä
- arvioinnin tarkoituksen selkiennyttäminen, erityisesti uudistettujen palvelujen käyttöön otossa tapahtuvana oppimisena.

Vaikuttavuus näyttäytyy erilaisena, kun sitä tarkastelee eri näkökulmista; yhteiskunnan, rahoittajan, päätöksentekijän, kansalaisen tai ympäristön. Ihastuin kovasti Kivipellon (2006) ajatuksiin arvioinnin tehtävistä, joissa hän nostaa tärkeäksi arvioinnin tehtävän valtaistaa asiakkaita (potilaita, opiskelijoita) itse toimimaan heitä koskeissa asioissa. Vaikuttavuuden arvioinnin ongelmaksi hän analyysissään päätyy vaikuttavuuden käsitteen liian suppeaan määritelmään. Hän tukeutuu Lindqvistin (2005) pohdintoihin käsitteen laajentamisesta määrällisesti mitattavien vaikutusten lisäksi esimerkiksi asiakkaan ja työntekijän välisissä keskusteluissa tapahtuneisiin ilmiöihin. Tutkija esittääkin, että vaikuttavuuden arvioinneista puuttuu yhteys sosiaalisia ongelmia tuottaviin, rakenteista tuleviin, tekijöihin. Kivipelto esittelee myös väitöskirjassaan mielenkiintoisia arvioinnissa käyttökelpoisia menetelmiä. Näitä ovat toiminnalliset ja osallistavat menetelmät, dialogisuus, kriittinen reflektio, kerronnalliset menetelmät ja triangulaatio. Osa menetelmistä edellyttää arvioinnin yhdistämistä sosiaalityöhön, osa mahdollistaa yhdistämisen ja osa menetelmistä ei salli yhdistämistä, vaan arviointitieto on erikseen vietävä käytäntöjen kehittämiseen. Mielenkiintoisia menetelmiä, joita ei osaisi ehkä yhdistää arviointiin, ovat osallistavan teatterin menetelmät ja narratiivianalyysi.

Arviointi valtaistaa asiakkaita

Koulutuksessa kehittyi uutta osaamista ja sen lisäksi intoa ja halua oppia lisää ja päästä myös itse kehittämään vaikuttavuuden arviointia. Sain eväitä jatkuvaan oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen. Tuija Kotiranta (koulutuksen alussa Lindqvist) oli hyvä opettaja, lempeä ja kriittisyyteen kasvattava. Minusta ei tullut määrällisen tutkimuksen parempaa osaajaa, eikä vaikuttavuuden arvioinnin selkeää työkalupakkia käyttävä tutkija. Minusta tuli vaikuttavuuden sisintä olemusta etsivä ja arvioinnin lähestymistapoja sekä tehtävää kriittisesti tarkasteleva kehittäjä.

■ **Elina Ora-Hyytiäinen**

YLIOPETTAJA

LAUREA-AMMATTIKORKEAKOULU

LÄHTEET

Kivipelto, M. 2006. Sosiaalityön kriittinen arviointi: sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Sarja A, tutkimuksia.

Lindqvist, T. 2005. Johdatus tapauskohtaiseen ja realistiseen arviointiin. Julkaisussa: I. Julkunen, T. Lindqvist, S. Kainulainen. (Toim.) Realistisen arvioinnin ensi askeleet. Stakes, FinSoc. Työpapereita 3/2005.

Long, A. 2006. Evaluation of Health Services: Reflections on Practice. In: I. F. Shaw, J. C. Greene, M. M. Mark. The Sage Handbook of Evaluation. London: Sage Publications Ltd. 461-485.

Arviointi ja ohjelmateoria

Chen, Huey-Tsyh (2005)
 Practical Program Evaluation.
 Assessing and improving planning,
 implementation and effectiveness.
 (Thousand Oaks, London, New
 Delhi: Sage Publications.)

Chenin kirja on hyvä lisä suomalaisen arviointitutkimuksen ja kehittämiskentän työvälineisiin. Kirja sisältää konkreettisia, hyödynnettäviä työkaluja arvioinnin suunnitteluun ja tekemiseen. Chen itse kuvaa kirjaa ”arviointin työkalupakiksi”, jota voi käyttää silloin kun miettii esim. miten arviointia voisi rakentaa ja minkälaisia arvioinnin lähestymistapoja voisi valita. Erityisen hyvänä pidän ajatusta, jossa teorialähtöisesti mietitään kehittämis- tai arviointitehtävien ulottuvuuksia.

Helsingin sosiaalivirastossa on käytetty ohjelmateorian ja toimintalogiikan ajattelumalleja vaikutavuuden arvioinnin kehittämistyössä. Helsingin A-klinikoiden ja nuorisosemien arviointityössä Chen’n ohjelmateorialla ja toimintalogiikkamallilla on keskeinen rooli. Vaikutavuuden tai vaikutusten arviointia ei juurikaan ole systemaattisesti tehty A-klinikoiden tai nuorisoseman työssä, ja Chen’n mallin avulla on pystytty luomaan ajatus- ja kehittämisväline työhön. Helsingin aikuis-

palvelujen sosiaalityön arvioinnin suunnittelussa käytettiin yhtenä lähtökohtana Chen’n ohjelmateoriaa, joskin se silloin jäi vasta suunnitteluasteelle. Ohjelmateorian logiikka soveltuu erinomaisesti niin arviointitutkimuksen työkaluksi kuin viitekehyyksikin.

Kirjassa on taulukkomuodossa arvioinnin taksonomia, joka on kehitetty auttamaan arvioitsijoita ja ohjelmasuunnittelijoita käsitteellistämään arviointitarpeita, olosuhteita sekä valitsemaan arviointistrategioita ja lähestymistapoja. Kehitetty ”maantiekartasto” auttaa arvioitsijoita ja osallisia systemaattisesti suunnittelemaan nykyisen arvioinnin ja tulevaisuuden vaiheita. Kirjassa esitellään eri vaihtoehtoja, jotta osalliset voivat tehdä tietoisia päätöksiä valitessaan ohjelmansa arviointiin sopivia lähestymistapoja (formative research, conceptual facilitation, pilot testing and commentary or advisory).

Chen kuvaa kirjassaan perusteellisesti ohjelmateorian rakentamisen vaiheita sekä sen käyttöä arvioinnissa. Ohjelmateoriakäsitteen Chen määrittelee seuraavasti: ”konkretisointi siitä, mitä tulee tehdä, jotta tavoitellut tulokset ja hyödyt saavutetaan; mitkä tärkeät tekijät ja vaikutukset tulisi huomioida, ja miten prosessien, hyötyjen ja vaikutusten yhteyksiä hahmotetaan”. Keskeinen asia ohjelmateoriassa on logiikka, joka yhdistää tuotettujen palvelujen toiminnot tarkoitettuihin

tuloksiin sekä toimintojen rationaalisuus eli perustelu sille, miksi toimitaan niin kuin toimitaan. Ohjelmateoriaa voi hyödyntää monella tavalla. Ennen ohjelmateorian tekemistä tulisi, mieltä minkälaisella lähestymistavalla teoria voidaan tehdä. Onko ohjelman taustalla näyttöön perustuvaa tai teoriaperustaista ajattelua vai onko lähtökohta osallisten tarpeissa? Tätä ajatustyötä palvelee erityisesti kirjassa kuvattu taksonomia. Lähtökohdan valinta määrittelee myös pitkälti miten ohjelmateoria rakennetaan. Ohjelmateoriassa on ytimessään kysymys siitä, miten sosiaalipalvelujen, projektin tuottamien palvelujen, sosiaalityön interventioiden jne. toimeenpano ja siihen liittyvät prosessit sekä näiden prosessien ja asiakkaille koituvien hyötyjen ja vaikutusten väliset yhteydet hahmotetaan, kuvataan ja muunnetaan arvioitaviksi asioiksi.

Ohjelmateoriatyöskentelyä voi käyttää silloin kun:

- uutta ohjelmaa tai työtapaa suunnitellaan
- olemassa olevaa ohjelmaa tai työtapaa halutaan parantaa tai arvioida
- ohjelman tai työtapaa sisällöllisiin keskusteluihin
- tulevaisuuden suunnitteluun

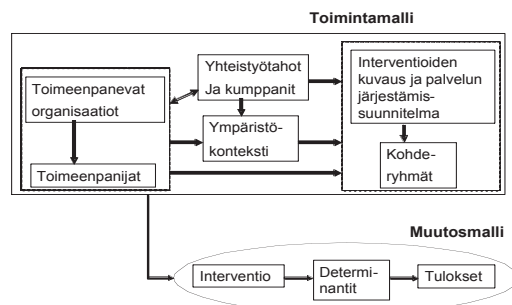
Kirjassaan Chen esittää mallin siitä, miten ohjelmateoria voidaan rakentaa. Ohjelmateoria koostuu muutosmallista (vaikutusteoria) ja toimintamallista (prosessiteoria).

Toiminta- tai prosessimallin kuvattavia tekijöitä ovat toimeenpanevat organisaatiot, jotka osoittavat resurssseja, koordinoivat toimintaa, hankkivat henkilökuntaa ohjelmaan, kouluttavat jne. Toimeenpanijoina ovat työntekijät, jotka toimittavat palveluja asiakkaille tai/ja arvioitsija. Yhteistyötahtoja, kumppaneita sekä ympäristökontekstia on tärkeä kuvata ja tunnistaa. Kyse voi olla kehittämishankkeen tai pysyvän toiminnan arvioinnista, tai olosuhteet, jossa arviointia suoritetaan, ovat jotenkin erityiset. Interventioiden ja palvelun järjestämissuunnitelmaa kuvataan tarkasti. Ensin kirjataan palvelun luonne, sisältö, aikataulu tai esim. minkälaiseen teoriaan annettu palvelu perustuu, käytetäänkö lomakkeita vai onko kyseessä jokin muu lähestymistapa. Sen jälkeen kirjataan ns. järjestämis- tai toteutussuunnitelma. Se sisältää kuvauksen siitä, missä palvelu annetaan, miten

se annetaan esim. yksilöterapihana vai ryhmätoimintona, kuka tekee mitäkin jne. Ja erityisesti kohderyhmä tulee kuvata hyvin. Sosiaalipalvelujen kohderyhmä on usein laaja ja tämän vuoksi olisi kenties syytä kuvata eri kohderyhmien ohjelmateoriat erikseen. Esim. nuorisoaseman tai A-klinikan asiakkaiden toimintaprosessit yhteistyökumppaneineen voivat erota huomattavasti toisistaan. Sosiaaliturvaa hakevan kohderyhmän prosessi eroaa todennäköisesti myös muutossozialityötä hakevan kohderyhmäkuvauksesta.

Muutosmallissa esitetään ohjelman, perustyön tai projektin oletuksia syy-seuraussuhteista interventioiden ja tavoiteltujen tulosten välillä. Eli esitetään mahdollisimman perusteltu oletus siitä, minkälaisilla interventioilla tulokset voidaan saavuttaa ja mitkä väliintulevat tekijät (determinantit tai mekanismit) edistävät tavoitellun muutoksen tapahtumista. Vaikka muutosmalli olisi oikea, mutta jos toimintamallin jokin osa ei toteudukaan riittävän hyvin, ei interventio usein johda toivottuun tulokseen. Tulokset tai vaikutukset voivat olla heti nähtävissä hankkeen päättyttyä tai olla pidemmällä aikavälillä tavoiteltavia muutoksia. Tulokset voivat olla sekä odotettuja että odottamattomia. Tuloksiksi kirjataan niitä asioita, joita oletetaan tapahtuvan jonkun toimenpiteen tai ohjelman päättyttyä. Determinanttien miettiminen on erityisen haastavaa. Mistä tiedämme, että juuri tietty interventio aikaansaa olettamamme tuloksen? Tai miten tiedämme, mikä interventioista aiheutti toivottavan tuloksen tai vaikutuksen? Jotta pystytään esittämään luotettavaa tietoa tai näyttöä jonkun toimintaprosessin vaikutuksista, sen syy-seuraussuhteiden lojikkaa on kuvattava.

Ohjelmateoria kuvana:

Chen, Huey-Tsyh: Practical Program Evaluation. 2005

Itse mallin rakentamiseen voidaan ryhtyä keräämällä tietoa joko osallisten kanssa tai tieteellisemmin mallissa mainituista käsitteistä. Esim. Helsingin A-klinikoiden ja nuorisoasemien kanssa tehtävässä työssä on yhdessä osallisten kanssa kerätty tietoa työn tuloksista, interventioista, kohderyhmästä ja kohderyhmän ongelmista. Apuna käytetään myös teoriapohjaista tietoa, esim. mitä päihdetyön vaikuttavuudesta ennestään tiedetään ja minkälaisiin asioihin aiemmat tutkimukset perustuvat. Se, että ”laatikoiden sisään” kuvataan asioita auttaa osallisia paremmin hahmottamaan asioiden yhteyksiä sekä pohtimaan asioiden syy-seuraussuhteita. Ohjelmateorian tai toimintalogiikan rakentamistyö on vielä kesken, mutta hyvät rakennusaineet on kerätty jatkotyötä varten. Tässä työssä Chenin toimintalogiikka malli on toiminut lähtökohtana – ja toimii samalla prosessin lopputuloksena. Eli kehitettävä arviointimalli perustuu Chenin ohjelmateorian käsitteisiin. Helsingin aikuissosiaalityön arvioinnin kehittämisessä huomattiin ohjelmateorian avulla, että organisaatiomuutoksen jälkeen sosiaalityön työmenetelmät olivat niin murroksessa ja muutoksessa, ettei niitä pystytty

kuvaamaan toiminta- ja muutosmallin mukaisesti. Jotta ohjelmateoriaa voi tehokkaasti käyttää, se edellyttää että interventiot (ja tietysti myös muita osioita) pystytään kuvamaan. Toisaalta, mikäli työn sisällöt ovat epäselvät, ohjelmateoriaa voi käyttää työn jäsentämisessä. Tällöin se kuitenkin palvelee enemmän työn sisällöllistä kehittämistä kuin varsinaisesti arviointia.

Näkisin, että Che'n kirja hyvine esimerkkeineen on hyödynnettävissä sosiaalipalvelujen kehittämistyössä erityisesti silloin, kun ollaan kiinnostuneita vaikutuksista ja toiminnan vaikuttavuudesta. Kirjan teorialähtöinen viitekehys sopii myös tieteellisemmän tutkimuksen viitekehyyksi, kun esim. tutkitaan ja arvioidaan jonkun ohjelman tai useamman ohjelman tai toimintamallin vaikutuksia laajemmasta näkökulmasta. Suosittelem lämpimästi!

 Stina Högnabba
PROJEKTIPÄÄLLIKKÖ
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

Arviointikäytännöt kriittisessä tarkastelussa

Thomas A. Schwandt.
Evaluation Practice Reconsidered
(New York: Peter Lang Publishers,
2002)

Evaluation Practice Reconsidered on kriittinen, filosofinen puheenvuoro käytännön ja arviointikäytäntöjen arvioimisesta. Kirja koostuu esseistä, jotka pohjautuvat aikaisemmin julkaistuihin artikkeleihin. Nämä toisiaan tukevat ja täydentävät essee toimivat hyvin kokonaisuutena, jollaisena kirja kannattaa myös lukea. Kirja rohkaisee uudenlaiseen tapaan ajatella arvioinnista. Se ei missään tapauksessa ole arvioinnin aapinen, eikä se pyri tarjoamaan malleja arvioinnin toteuttamiseksi. Kirjan tavoitteena on osoittaa, että arviointi on ennen kaikkea moraalipoliittista, tulkinallista ja kasvatuksellista toimintaa. Schwandt kritisoi ajatusta arvioinnista, ja sosiaalitieteistä yleisemmin, edistykseen pyrkivänä voimana. Hän kyseenalaistaa oletuksen, jonka mukaan sosiaaliin ongelmiin olisi olemassa tieteelliset ratkaisut ja arviointi olisi yksi keskeinen väline näiden ratkaisujen löytämisessä. Esseissä korostuu arvioinnin lähestymistapojen vastakkainasettelu ja kritiikki perinteisen sosiaalitieteen ylivaltaa ja objektiivista, neutraalia ja arvovapaata ihannetta kohtaan. Tämä kategorinen, ehkä jopa vanha-aikaiselta kuulostava jaottelu on ymmärrettävä sijoitettuna kirjoittajan pohjoisamerikkalaiseen

kontekstiin ja sikäläiseen arvioinnin perinteeseen. Myös kirjan julkaisemisen jälkeen on otettu harppaus kohti Schwandtin kuvaamaa uuden polven arviointikäytäntöä – näin ainakin FinSocin perspektiivistä katsottuna.

Schwandtin tarjoilema vaihtoehtoinen arviointi on elämänmakuista, rosoista, baumannilaisittain postmodernissa kaaoksessa elävää ja konkreettisesti kytköksissä käytäntöön. Arviointi nähdään arjessa vaikuttavana käytännöllis-moraalisena sitoumuksena, jossa huomio kohdistuu jokapäiväisessä elämässä tehtäviin johtopäätöksiin. Se on toimintaorientoitunut tapa ymmärtää ja tulkita itseämme itsellemme. Arviointi pyrkii pääsemään osaksi elämismailmaa, käytännölliseen ja yhteisölliseen elämään sekä dialogiin ja kieleen. Esseissä käsitellään hermeneuttisen perinteen näkökulmasta käytännöllistä viisautta, ymmärtämisen ja tiedon luonnetta, rationaliteettia ja sitoutumista. Dialogilla on keskeinen rooli, ei vain menettelytapana vaan myös etiikkana. Dialogisuutta perustellaan tavoilla, joilla ymmärrämme itsemme ja jonka kautta olemme ihmisiä. Dialogisuuden päämääränä ei ole neljännen sukupolven arvioinnin tavoin yksimielisyyden saavuttaminen vaan erilaisuuden ymmärtäminen ja kunnioittaminen. Demokraattinen ja asianosaisia osallistava arviointi nähdään keinona vaikuttaa sosiaaliin olosuhteisiin.

Schwandtin mukaan arvioinnin tavoitteena tulisi olla ammattilaisten reflektiivisyyden edistäminen käytännössä. Vallalla olevan arvioinnin päättelytapa palvelee hyvin operationaalista älykkyyttä, toisin sanoen keino-lopputulos-päätelykykyä. Tätä arvokkaampana kirjoittaja näkee kuitenkin kriittisen älykkyyden – kyvyn kyseenalaistaa myös tavoitteiden ja käytäntöjen arvo. Myös arvioijat ovat velvoitettuja asettamaan omat käytäntönsä normatiivisen tarkastelun kohteeksi. On arvioitava kriittisesti arvoja, joita arvioinnin käytännöt välittävät.

Schwandtin edustama arviointidiskurssi edellyttää arvioijalta uudenlaista identiteettiä. Arvioijan ei tulisi nähdä itseään tieteilijänä, tutkijana, fasilitaattorina tai voimaannuttajana, vaan sokraattisena keskustelutoverina ja opettajana. Arvioijan

luonteenlaatu on täten enemmän runollinen kuin teoreettinen ja analyttinen. Arvioija moraalisena ja arvottavana toimijana ei voi olla käytännöstä etäännyntynyt ja sitoutumaton. Ohjelma-arviointi ei ole vain teknistä menetelmätaituruutta, vaikka silläkin on toki paikkansa. Esimerkiksi kysymys vaikuttavuudesta nostaa esiin myös kysymyksen arvoista: mikä on vaikuttavaa ja kenelle. Näihin kysymyksiin voidaan vastata tutkimalla ohjelman moraalisia tarkoituksia ja ohjelman taustalla olevia arvo-oletuksia.

■ **Katri Vataja**
TUTKIJJA
FINSOC

Uusia kirjoja

Riitta Granfelt:

”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”

Tutkimus naisvankilan päihde-
kuntoutuksesta Vanajan vankilassa

Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007

(<http://www.rikosseuraamus.fi>)

Tekijä luonnehtii tutkimustaan kehittämis- ja arviointitutkimukseksi. Tutkimuksen aineisto on kerätty osallistuvan havainnoinnin ja haastattelujen avulla. Naisvankien lisäksi tutkija haastatteli henkilökuntaa: päihdeohjaajia, psykologia ja mielen-terveyshoitajaa. Tuloksena on vakuuttava, kauniisti kirjoitettu raportti, jonka luettuana joutuu ajattelemaan, miten pinnallisen aineiston varassa arviointia usein tehdään. Onneksi ei kuitenkaan aina: rikosseuraamusvirastolle onnittelut siitä, että jossain tilataan laadukasta tutkimusta arviointia varten.

Mirja Määttä: Yhteinen verkosto?

Tutkimus nuorten syrjäytymistä
ehkäisevistä poikkihallinnollisista ryhmistä

Helsingin yliopiston sosiologian
laitoksen tutkimuksia nro 252. 2007.

(<http://ethesis.helsinki.fi>)

Kuuteen osajulkaisuun perustuva sosiologian väitöskirja käsittelee ajankohtaista aihetta eli poikkihallinnollista yhteistyötä. Työ on lähtenyt

liikkeelle Helsingin kaupungin ehkäisevän päihdetyön projektista nimeltään Klaari Helsinki. Tutkimusten tulosten tiivistäminen on vaikeaa, Määttä jotenkin kiemurtelee. Poikkihallinnolliset ryhmät sekä onnistuvat että myös epäonnistuvat pyrkimyksissään. Voi olla, että tulos on ”oikea”, elävässä elämässä kirjo voi olla juuri tätä. Koska luin tutkimusta arviointitutkimuksena, jäin kai-paamaan selvempiä suosituksia siitä, miten ryhmien toimintaa voisi jatkossa kehittää.

Pertti Jokivuori & Risto Hietala
Määrällisiä tarinoita.

Monimuuttujamenetelmien
käyttö ja tulkinta.

WSOY. Oppimateriaalit. 2007.

Työkalupakki kvantitatiivisten menetelmien käyttäjille on tekijöidensä luonnehdinta teoksestaan. Metodikirjat ovat usein puisevia, raskaslukuisia ja tylsiä. Jokivuoren ja Hietalan kirja on aivan toista maata, se on hauska ja erittäin selkeästi kirjoitettu ja tarkoitettu ihmistieteiden tutkijan avuksi. Tottumaton SPSS:n käyttäjä saa selkeät ohjeet miten toimia. Kirja on laajuudeltaan sopiva, vain hieman yli 200 sivua ja myös se tekee kirjaan tarttumisen houkuttelevaksi.

Kokosi Tuija Kotiranta

STAVES

TERVE-SOS 2008

Sosiaali- ja terveysalan koulutus- ja messutapahtuma 21.–22.5. Jyväskylässä.

Yhteinen
vastuu
– muuttuvat
rakenteet

Koko tapahtuma
saman katon alla.

Tutustu
ohjelmaan
www.stakes.fi/tervesos

www.stakes.fi/tervesos

 BusinessViestintä

JYVÄSKYLÄ

 TietoEnator
Building the Information Society

 miratel

Stakesin sosiaalipalvelujen arviointiryhmä FinSoc

www.stakes.fi/finsoc ■ s-posti: etunimi.sukunimi@stakes.fi

Yhteystiedot

Ryhmäpäällikkö, Riitta Seppänen-Järvelä
puh. (09) 3967 2621, 040 5155539

Ryhmäpäällikön sijainen Anu Muuri
puh. (09) 3967 2372, 040 5852099

Ryhmän sihteeri Hilikka Nyström
puh. (09) 3967 2313, 0400 560155

Erikoistutkija Liisa Heinämäki (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4801, 0400 717475

Verkostosuunnittelija Piia Holopainen
puh. (09) 3967 2057, 040 5294003

Erikoistutkija Kaija Hänninen
puh. (09) 3967 2214, 040 7001875

Tutkimuspäällikkö Juhani Iivari
puh. (09) 3967 2208, 040 5567302

Suunnittelija Katja Ilmarinen (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4802, 040 5956680

Tutkija Kari Itkonen (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4805

Tutkimuspäällikkö Ilse Julkunen
puh. (09) 3967 2091, 050 3544746

Tutkija Hanna Kara
puh. (09) 3967 2183

Tutkija Pekka Karjalainen
puh. (09) 3967 2055, 040 5475568

Erikoistutkija Juha Koivisto
puh. (09) 3967 2479, 041 4344619

Tutkija Satu Korhonen
puh. (09) 3967 2479

Tutkija Tuija Kotiranta (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4800, 0400 936878

Tutkimusavustaja Minna Lahtinen
puh. (09) 3967 2621

Erikoissuunnittelija Anu Leinonen (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4803, 040 5501418

Tutkija Raija Lääperi (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4804

Korkeakouluharjoittelija Hanna Palokangas
puh. (09) 3967 2258

Tutkija Katri Vataja
puh. (09) 3967 2292, 040 7020899

Tutkija Laura Yliruka (äitiyslomalla 7.2.-07 alkaen)
puh. (09) 3967 2479
